

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 1 1976

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör Antikvarie Carin Bunte, Lund

Redaktionskommitté

Bitr. professor Erik Cinthio, Lund

Landsantikvarie Evald Gustafsson, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

innehåll

	sid
Berta Stjernquist: Edvin Ramberg in memoriam	1
Ingolf Ericsson Sten Gauffin Stig Welinder: Domarringar i Arkelstorp	4
Gad Rausing: Några skånska fornborgar	13
Per-Inge Lindqvist: Marinarkeologi i Öresund	17
Jan Erik Augustsson: Börringe kyrka	30
Ingemar Hillerström: Hemmesdynges prästgårdspark	39
John Tuneld: Skånelandslitteratur	47
Aktuellt om antikvariskt	
Karin Augustsson: Utgrävt i Halland	52
Anna Järpe: Utgrävt i Skanör	52
Lars Andersson: Utgrävt i Malmö	54
Gunnar Elfström: Restaurerat i Göinge	55
Elisabeth Kjellson Kurt Genrup: Inventerat i M län	56

Edvin Ramberg in memoriam

Av Berta Stjernquist

Edvin Ramberg föddes den 25 september 1894 i Landskrona som son till kontorsvaktmästaren på sockerfabriken Petter Ramberg och hans hustru Kerstin. Fadern var bördig från Ålstorp men kom att med sin stora familj bli bofast i Landskrona. Edvin var en av åtta syskon, åtta syskon som hade ett gott hem. Fadern som intresserade sig starkt för nykterhets- och arbetarrörelsen beskrivs som en vaken natur som vårdade sina ideella och kulturhistoriska intressen. Både han och modern såg till att

barnen fick tillgång till ett rikt urval av böcker. Bokinköpen var rikliga. Flera av barnen kom även att ha kulturhistoriska och fackliga intressen.

Edvin utbildade sig till gjutare. Det rådde emellertid stor arbetslöshet och det var svårt att få sysselsättning inom facket. Han kom därför som rörläggare till Strömstad 1922 och fick senare samma arbete i Leksand. Efter en tid återvände han till hemorten, bosatte sig i Landskrona och gick in för det arbete han fått på sockerfabriken. Det var i

början säsongarbete, men han blev sedan fast anställd. Den anställningen varade till pensionsåldern.

Under sin tid vid sockerfabriken fick han bl. a. inspektera en lång saftledning för pressad betmassa, vilken hörde till fabriken. Detta arbete förde honom varje dag under kampanjen ut på landet. Han hade redan ett starkt intresse för arkeologi och passade på tillfället att i fältet leta efter fornsaker. I olika gårdar fick han dessutom kontakt med sådana fynd som gjorts tidigare. På detta sätt växte hans samling av arkeologiska föremål.

Han nöjde sig inte med att samla in föremål. Han ville veta något om tingen och sätta in dem i sitt sammanhang. Varje tillfälle som stod till buds använde han därför till att studera och skaffa sig kunskaper om sina förvärv. I hans bibliotek intog J. Brøndsteds arbete i 3 band Danmarks Oldtid en central plats och han läste flitigt denna handbok. Han fick genom sina studier kännedom inte bara om Danmarks förhistoria utan även en bred kunskap om arkeologi i övriga delar av Norden. Den stora handboken kompletterades med andra arbeten. Han reste med sin maka Ester över till Danmark för att genom självsyn skaffa sig en uppfattning om fyndplatser och material.

Under en lång följd av år, under och efter sista världskriget, ägnade han större delen av sin fritid åt sådana studier och åt sin samling. Han passade på att besöka utgrävningar på olika håll i Skåne och att hålla kontakt med tjänstemän vid Lunds universitets historiska museum och vid Landskrona museum. Det var han som upptäckte den stora boplatsten vid Råga Hörstad med bebyggelse från både stenålder och järn-

ålder, vilken utgrävdes av forskare vid Lunds universitets historiska museum. Så länge utgrävningen pågick besökte han den så gott som dagligen.

Edvin Ramberg ägnade sin arkeologiska samling ett intensivt intresse. Den omfattar 1 696 huvudnummer i de med stor omsorg förda katalogerna. Förvärvet har skett under åren 1927—1961. De noggranna uppgifterna om fyndplatser för föremålen kompletteras i katalogen med ett stort antal kartskitser, som ger detaljer om fyndförhållanden och som visar platser för fyndkomplex. Det mesta materialet är föremål av sten och flinta från olika avsnitt av stenåldern. Samlingen innehåller emellertid även enstaka lerkärl och bronsföremål från andra avsnitt av förhistorisk tid. Där ingår även en del föremål från senare tidsperioder. I detta avseende är samlingen uttryck för ett brett kulturhistoriskt intresse. Hans verksamhetsområde var Landskronatrakten och andra delar av västra Skåne. Det är från det området som samlingen härrör. Socknarna kring Landskrona är rikt företrädda.

Det sätt på vilket Ramberg dokumenterade sitt fyndmaterial kan jämföras med en utbildad forskares sätt att arbeta. Hans samlande drevs inte av kuriositetsintresse för föremålen utan av önskan att få en allsidig kunskap om materialet och om de komplex, som föremålen tillhörde.

Under hela sitt liv ägnade han sig intensivt åt studier av inte bara arkeologi utan även av konst och konsthantverk. Den kinesiska konsten fascinerade honom. Han och hans maka samlade kinesiskt porslin och andra konstföremål och förvärvade samtidigt litteratur, som möjliggjorde ett fördjupat studium om detta material. De företog många resor

särskilt till Wien och till Italien för att studera materialet i museerna och inköpte ständigt nya publikationer. I hans bibliotek märkes förutom arkeologi och arbeten om kinesisk konst ett stort verk om europeiska museisamlingar. I boksamlingen lägger man också märke till verk om hans favoritkonstnär Giorgione och om Masaccios fresker i Capella Bracci.

Men Edvin Rambergs intresse räckte till även för andra områden. I hemmet hade han fått upp ögonen för de stora folkrörelserna i tiden, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Detta blev avgörande för en del av hans verksamhet. Under åren 1917—1919 var han sekreterare i gjutarförbundets avdelning nr 5 och under åren 1929—1941 ordförande i fabriksarbetarförbundets avdelning nr 37, d. v. s. sockerfabriksarbetarnas avdelning. På 1940-talet var han dessutom sekreterare i Fackliga centralorganisationen i Landskrona. I föreningen Verdandi hade han under ett 20-tal år olika uppdrag. Han fick i det sammanhanget tillfälle att odla även sitt teaterintresse.

Hans mångsidiga kulturhistoriska intressen kom ABF tillgodo. På 1920—1930-talen var han under 17 år förbundets ordförande i Landskrona och verkade då också som ledare för studiecirklar och som föreläsare över kulturhistoriska ämnen, som han intresserade sig för. Under 1950—1960-talen blev han styrelseledamot i Arbetarrörelsens kulturhistoriska förening i Skåne. Intresset för hembygden rörde utom förhistorien sådana områden som bygdemål, klädedräkt och boendeförhållanden.

Intresset för folkrörelserna fick ett konkret uttryck i Arbetarrörelsens arkiv i Landskrona som han skapade år 1945. Han ägnade en stor del av sin senare levnad åt dess uppbyggnad. Arkeologien fick då träda tillbaka för detta arbete, som han systematiskt fullföljde och dit han skänkte även egna samlingar. Genom hans arbete blev arkivet så omfattande och värdefullt att det blivit välkänt långt utanför Sveriges gränser inte minst i Ryssland och i Amerika. Många långväga delegationer och enskilda forskare kommer för att besöka arkivet.

Trots att Edvin Ramberg utförde sin kulturgärning i det tysta blev den dock efterhand väl känd. Han fick också en viss erkänsla för sitt arbete i form av Landskrona kommuns kulturstipendium 1967 och LO:s kulturstipendium 1975.

Han dog den 22 maj 1975 vid en tidpunkt, då han just överlätit ansvaret för arkivet åt en yngre kraft, som han infört i arbetet. Det är karakteristiskt för hans handlande att han även med omtanke sörjde för detta.

Den arkeologiska samlingen har efter hans död, enligt hans önskan, donerats till Lunds universitets historiska museum, där den tack vare den noggranna dokumentationen av materialet kommer att spela stor roll för forskningen. Nuvarande och framtida arkeologer har anledning att känna djup tacksamhet.

Edvin Rambergs gärning är ett märkligt exempel på hur en människa av egen kraft kunnat göra värdefulla insatser för kulturhistorien och för forskningen.

Domarringar i Arkelstorp

Av Ingolf Ericsson Sten Gauffin Stig Welinder

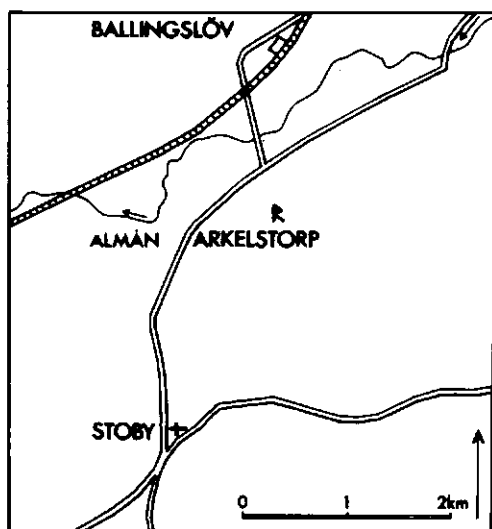

Bild 1. Belägenheten av domarringarna i Arkelstorp i förhållande till Stoby kyrka och Almån.

Det är inte ofta forskare presenterar arbeten som misslyckats. Misslyckanden är emellertid lärorika. En grupp arkeologer vid Lunds universitets historiska museum visar här hur en forskningsuppgift påbörjas och varför den avslutas utan att de önskade resultaten uppnåts.

2,5 km NNO kyrkan i Stoby i nordöstra Skåne ligger ett av landskapets vackraste gravfält. Det sträcker sig ca 100 m utefter en liten öst—västlig höjdrygg i barrskogsområdet innanför gårdarna i Arkelstorp (bild 1). Avståndet till äng-

arna längs Almån är mindre än 1 km. Idag ligger fältet utefter en markväg, som i fältets östra del överkorsar fältet i en hålväg. Följer man denna väg åt båda håll kommer man snart nog till vattenhål. Det är suggestivt att tänka

sig, att det legat järnåldersgårdar vid dessa vattenhål, vilkas fodertäkts- och betesmarker legat i anslutning till Almåns översvåmningsmarker och vars åkrar legat på den högre, lätta sandjorden närmre gravfältet.

Området har inte varit utsatt för åkerbruk inom överskådlig tid och har endast i ringa utsträckning utsatts för stenhämtning och grustäkt. Det borde vara väl ägnat för en totalundersökning av en järnåldersbosättning i sitt landskaps-sammanhang. Här påbörjade Lunds universitets historiska museum 1972 provundersökningar av gravfältet.

Problem och metoder

Det har vid detaljerade studier av järnåldersgravfält i Skåne, mälardalskapen och på Gotland och även utanför Sverige framkommit indicier för att järnåldersgravfälten inte är enhetliga. De kan delas upp i mindre delar. En tilltalande hypotes är att dessa delar av det större gravfältet använts av olika familjer, gårdar eller ätter. Arkelstorpsfältet föreföll lovande för att pröva en sådan hypotes. Redan en besiktning av gravfältet visade att det kunde delas upp i mindre gravgrupper. En undersökning av dessa borde kunna ge ett underlag för tolkningen av grupperna, och i en förlängning av forskningsinsatsen inom området skulle tolkningen kunna prövas mot resultaten av en inventering och undersökning av boplatser från järnåldern inom området.

För att det skall vara möjligt att tolka den demografiska och sociala strukturen hos en befolkning, som använt ett gravfält, måste några förutsättningar vara uppfyllda:

1. Gravfältets samtliga gravar måste undersökas

2. Gravarna måste kunna dateras i förhållande till varandra
3. Gravarna måste innehålla skelett eller skelettrester, som kan köns- och åldersbestämmas
4. Gravarna måste innehålla konstruktionsdetaljer och gravgåvor som kan jämföras gravarna emellan.

Är dessa förutsättningar uppfyllda är det möjligt att tolka storleken, sammansättningen och kanske också den sociala strukturen hos den befolkning, som använt gravfältet. Forskningen rör sig här onekligen i periferin av vad, som är möjligt att studera. I det följande skall redogöras för de inledande provundersökningar, som företagits inom gravfältet 1972—1973, och av utfallet av dessa i förhållande till möjligheterna att lösa de uppställda problemen.

Gruppindelning

Kartan över gravfältet visar att det består av 20 domarringar eller med en neutralare benämning stenkretsar. 15 av dessa är helt eller nästan helt fullständiga, medan 5 är fragmentariska. Härutöver finns spridda stenar i fältets östligaste del, som kanske också de markerar gravar (bild 2).

Längst ut i väster och öster bildar 4 respektive 3 stenkretsar topografiskt avgränsade grupper. 13 stenkretsar bildar en långsträckt centralgrupp. Stenkretsarna i de tre grupperna är inte helt lika. I den östligaste har huvudsakligen klumpstenar använts vid byggandet. De utgör 69 % av samtliga stenar. I centralgruppen har tillhuggna stenar kommit till användning. 52 % av stenarna här har fyra plana sidor, medan endast 9 % är klumpstenar. I den västra gruppen finns 20 % klumpstenar och 35 % stenar med fyra plana sidor.

ARKELSTORP
STORBY SN.
SKÅNE
PLAN ÖVER DOMARRINGSFÄLT

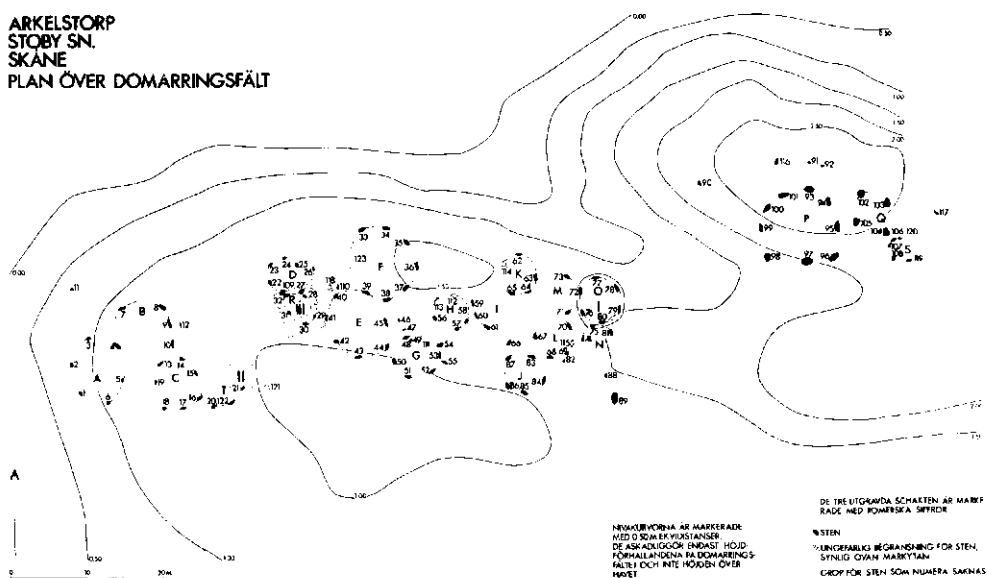

Bild 2. Uppmätningsskarta över domarringfältet vid Arkelstorp. Stenar i samma stenkrets har förbundits med streckad linje. Kretsarna är betecknade med bokstäver och tre provschakt med romerska siffror. Höjdkurvorna betecknar sträckningen av en öst-västlig höjdrygg och av en hälvdag diagonal över fältet i dess östra del.

Eventuellt kan centralgruppen delas upp i två mindre grupper. Högsta punkten av höjdryggen är här fri från gravar, medan det ligger gravar öster och väster om krönet. Till öster är stenkretsarna mera runda än väster om krönet, och de har i genomsnitt färre stenar i kretsen. Uttryckt i siffror är genomsnittantalet stenar mot öster 6 och mot väster 7, och förhållandet mellan minsta och största diametern i kretsarna är öster om krönet större än 0,8 och till väster om krönet mindre än 0,8. För en helt rund stenkrets är detta förhållande 1.

Domarringsskärningsfältet vid Arkelstorp kan således uppfattas som bestående av 3 eller 4 mindre gravgrupper, i det senare fallet med 4, 5, 8 respektive 3 stenkretsar vardera. Det fortsatta arbetet får

inriktas på att studera, om dessa grupper kan beläggas också med andra egenskaper hos stenkretsarna än de som är synliga ovan mark, och om så är fallet hur de skall tolkas. En hypotes kan vara att de svarar mot fyra gårdar, som använt gravfältet. Det skiftande antalet stenkretsar i grupperna skulle då falla tillbaka på gårdarnas skiftande storlek med avseende på befolkning eller på deras användningstid, om de haft lika stor befolkning.

Stenkretsarnas geometri

Stenkretsarna har enkla geometriska egenskaper. Några sådana är deras största diameter (i fortsättningen betecknad D), deras minsta diameter (d), stenantalet (n) och avstånden mellan stenarna

utefter periferin. Det senare kan dels vara största avståndet (Amax), minsta avståndet (Amin) och medelavståndet (Amed). Stenkretsarna är varken helt symmetriska eller regelbundna. Egenskaperna hos de olika kretsarna är ganska varierande. Det kan ha sitt intresse att studera, om stenkretsarna är byggda efter några arkitektoniska regler med avseende på stenantal, storlek och form. Är så fallet kan eventuella traditioner i byggnadskonst kanske spåras till sin utbredning i tid och rum inte bara inom gravfältet vid Arkelstorp utan också mellan andra domarringsfält.

Preliminära tester visade ett till synes intressant och komplicerat samband mellan kretsarnas stenantal och största diameter. Det visade sig att det förelåg direkt proportionalitet mellan förhållandet mellan kretsarnas största diameter och medelavståndet mellan stenarna och stenarnas antal. Detta skrivs i formelspråk så här:

$$D/Amed = konst \cdot n$$

Den geometriskt intresserade finner dock snart att denna formel är lika med följande:

$$n \cdot Amed = \pi \cdot D$$

Detta är skolgeometris formel för beräkning av cirkelns omkrets. Det är således omöjligt att bygga en rund eller nästan rund domarring oberoende av stenantalet, utan att det funna proportionsförhållandet gäller.

Andra tester visade sig dock vara mera givande. Medelavståndet mellan stenarna i kretsarna syntes vara tämligen lika i både stora och små kretsar och både i sådana med många och sådana med få stenar. En hypotes kunde formuleras, att avståndet mellan stenarna inom varje stenkrets har avsetts vara lika stort och att detta haft särskild be-

tydelse oberoende av kretsens utseende i övrigt. Vilken denna betydelse kan ha varit föreslås senare i uppsatsen. Förhållandet Amin/Amax kan då uppfattas som ett mått på noggrannheten vid byggandet av stenkretsen. Används detta mått visar det sig att kretsarna är lika lite eller mycket noggrant byggda oberoende av sin storlek. På liknande sätt kan med hjälp av måttet d/D visas att de är lika lite eller mycket lika en cirkel till formen oberoende av sin storlek. Då det är rimligt att en arkitektonisk princip skulle vara lättare att följa med stor noggrannhet vid byggandet av en liten domarring än vid en stor, kan detta tolkas så att ingen utstakningsplan följts vid byggandet. Om kretsarna lagts ut enbart med hjälp av stegning och ögonmått är det rimligt att kretsar med ett jämnt antal stenar är regelbundnare konstruerade än sådana med ett udda antal. Detta beror på att i de förra står stenarna symmetriskt. Faktiskt är också Amin/Amax större för kretsarna med 4, 6, 8 stenar än för de med 5, 7, 9 stenar (0.74 mot 0.67). I de förra står alltså stenarna på inbördes mera lika avstånd. Skillnaden blir tydligare om endast kretsar med 4, 6 och 5 stenar jämförs (0.78 mot 0.64).

Denna lek med siffror kan läggas till grund för hypotesen att domarringarna vid Arkelstorp inte byggts med hjälp av någon gemensam utstakningsplan utan har byggts med hjälp av enkla syftningsmätningar. Härav följer dock inte att inte stenantalet och kretsens storlek skulle ha sin bestämda sociala eller religiösa betydelse.

Elektromagnetiska karteringar

Det stora antalet domarringar längst höjdryggen vid Arkelstorp är en anslå-

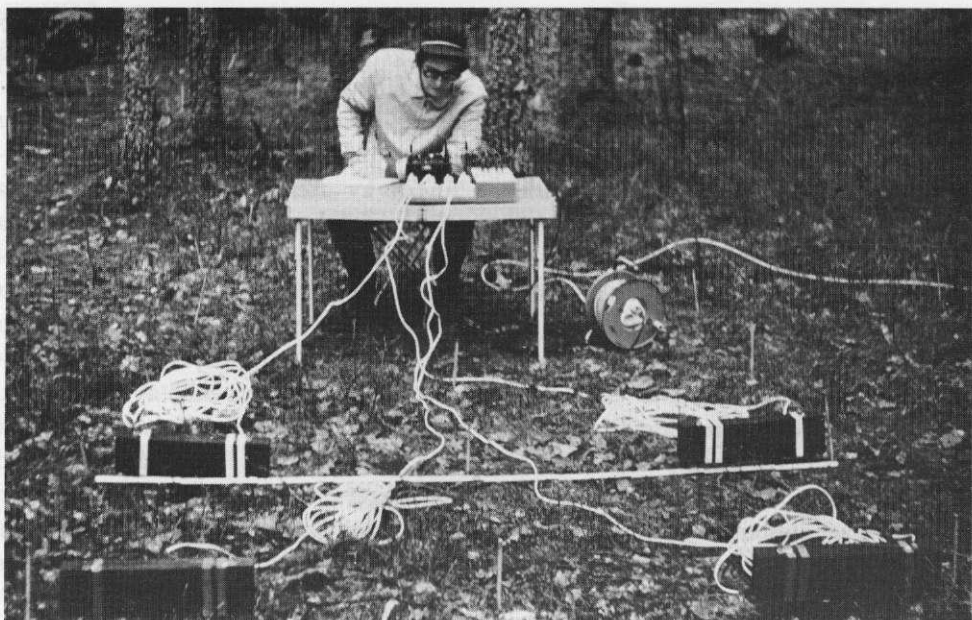

Bild 3. Sten Gauffin beredd till mätning. Kabeln på trumman leder ström från en generator utanför vänstra bildkanten. Strömmen leds via manöverbordet till elektroderna i förgrunden. Dessa består av vardera två metallstavar, som sitter på fyrkantiga gummiklossar. Med omkopplare på bordet kan ström skickas växelvis genom två elektrodpar (det med ljus respektive något mörkare tejpmarkering). Medan det ena paret flyttas till en ny mät-punkt avläses strömmen på manöverbordet. Raderna av käppar i marken markerar mätpunkterna.

ende syn, men är det säkert att här inte finns flera gravar, som är osynliga ovan markytan? Av naturvårdsskäl kunde detta inte studeras genom grävandet av sökschakt. Istället prövades om elektromagnetiska mätningar skulle kunna vara användbara. Förekomsten av brandgropar, stenkistor eller andra gravtyper under markytan kan förväntas ändra markens förmåga att leda ström och dess magnetiska egenskaper. Bådadera kan mätas utan alltför komplicerad apparatur (bild 3). Viktigt att komma ihåg är emellertid att oregelbundenheter i markens geologiska struktur, naturliga stenblock m. m. kan medföra samma effekt. Detta inskränker mätningarnas möjligheter att påvisa förhistoriska gravar.

Enkla testmätningar visade att somliga av de i domarringarna synliga stenarna gav tydliga positiva utslag, andra däremot gav inga utslag alls. Kraftiga negativa utslag erhöles för träd och mindre kraftiga för stubbar (bild 4). Detta betyder att när större ytor sedan mättes erhöles irrelevanta, störande utslag för träd, stubbar och rotsystem, medan det inte fanns någon som helst garanti för att borttagna stenar skulle ge utslag (bild 5). Utgrävning företogs på platsen för några kraftiga positiva utslag inom de uppmätta testytorna. Här påträffades inget anmärkningsvärt.

Den slutsats som kunde dras av försöken med elektromagnetisk mätning av marken inom och även utanför gravfältet var att de erhållna resultaten var

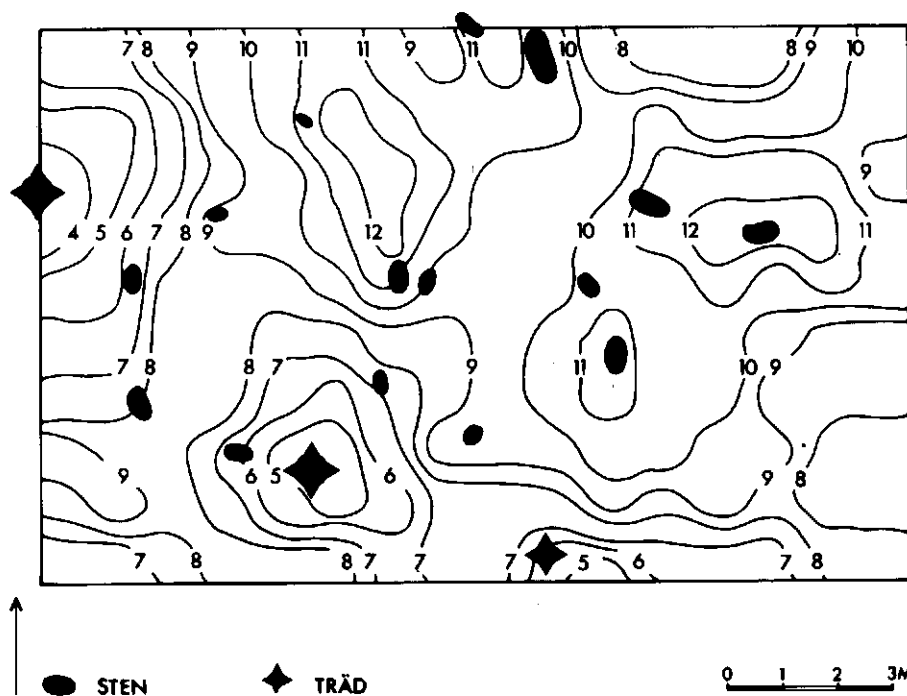
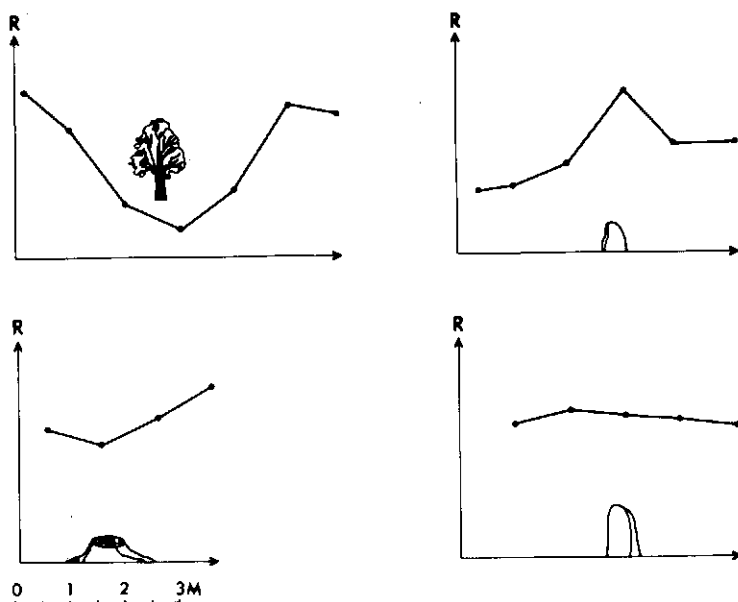
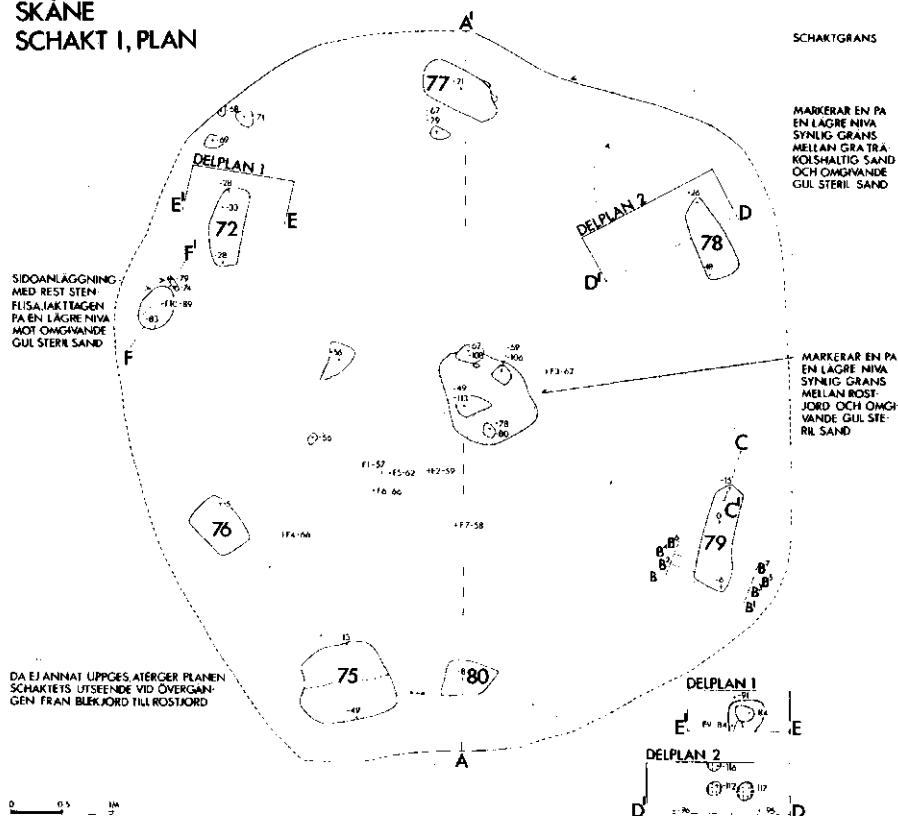

Bild 4. Det elektriska motståndet (resistansen) i marken runt ett träd, en stubbe och två resta stenar. Trädet ger det tydligaste utslaget, medan den ena stenen inte märks alls.

Bild 5. Karta över det elektriska motståndet inom en provyta på arkelstorpsfältet. Resistansen sjunker in mot träden. Utslaget kring stenarna är mera svårtolkat. Utslaget stiger in mot några stenar, men de flesta tycks inte alls påverka utslaget.

ARKELSTORP
STOBY SN.
SKÅNE
SCHAKT I, PLAN

ARKELSTORP
STOBY SN.
SKÅNE
SCHAKT I, PROFIL A-A'

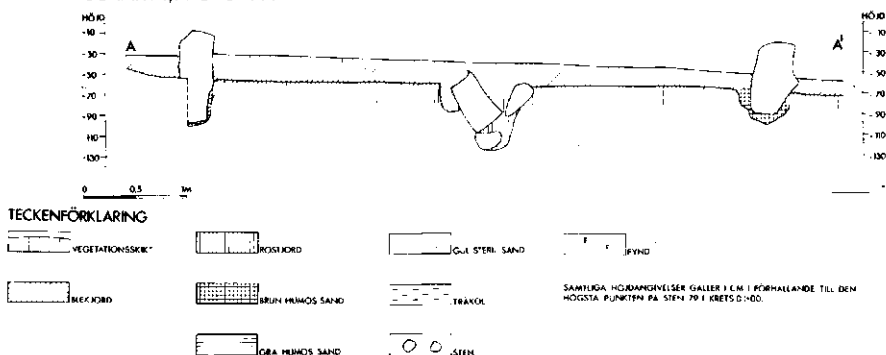

Bild 6. Utgrävningsplan över domarring O på arkelstorpsfältet. Denna och övriga uppmätningar har gjorts av studenter vid Lunds universitets historiska museum under en kursutgrävning.

Bild 7. Profil genom domarring O på arkelstorpsfältet.

förvirrande och omöjliga att tolka med avseende på förhistoriska gravar. Detta i sin tur kunde kanske bero på att de geologiska förhållandena och vegetationen på platsen inte var gynnsamma för mätningarna. Skogen störde mätningarna liksom antagligen det faktum att en stenig morän underlade sanden i markytan inom gravfältet på ganska ringa djup. Markytans podsolprofil med sitt järnanrikningslager störde tydligen helt försöken med magnetiska mätningar.

Ett positivt resultat av mätarbetet var att ett stort antal stenar påträffades under markytan, då elektroderna för strömmen stacks ner i marken. Ätminstone stensatta gravar bör kunna hittas med en järnsond. Det blir ett omfattande och kanske för de förhistoriska gravarna inte helt riskfritt arbete, som måste utföras i anslutning till en framtida totalundersökning.

Provutgrävningar

Två domarringar, O och R längst ut i ändarna av centralgruppen, undersöktes, för att testa gravfältets möjligheter att uppfylla de i början av uppsatsen samlade förutsättningarna för att kunna ligga till grund för en tolkning av strukturen hos den befolkning, som använt gravfältet.

Domarringen O består av sex tillhuggna stenar, regelbundet uppställda i en oval med plana sidor in mot kretsens centrum (bild 6—7). I centrum fanns en grop med fyra stenblock i och inget annat. I västra kanten av kretsen fanns en mindre grop intill en upprest stenflisa. I denna grop låg ett stycke harts. Spritt över markytan inom domarringen fanns ett dussin krukskärvor från minst två, sannolikt flera lerkärl (bild 8). Ett

av dessa har varit en elegant formgiven och dekorerad bägare.

Domarringen R består av fem stenar. Vid undersökningen visade sig stenarna i väster och söder, det vill säga de sidor som inte är vända mot någon annan domarring, vara delvis förbundna med grunda rännor, i vilka stod uppresta stenflisor. I övrigt påträffades inga konstruktioner eller fynd vid utgrävningen utom några stolphålsliknande sandfärgningar strax norr om stenkretsen.

Domarringen O kan dateras till århundradena kring år 500 e.Kr. och sannolikt tillhör domarring R samma tid. Härutöver har inte undersökningen gett många av de önskade resultaten. Sålunda framstår det som osäkert om domarringarna överhuvudtaget är gravar. Byggnadssättet med flata stenar in mot centrum och rännor mellan dessa antyder att stenkretsarnas primära syfte har varit att avgränsa ett sakralt område. Inom detta område har handlingar ägt rum, vid vilka keramik och kanske ett hartstätat kärl i en grop deponerats. I detta sammanhang skall hypotesen om stenarnas regelbundna medelavstånd förstås. Har begravningar ägt rum, har kropparna handhåfts på ett sätt som inte lämnat några spår efter sig. Kanske är centralgropen i domarring O en grav, kanske är den en offergrop eller rent av ett stolpstöd.

Trots att endast en tiondel av domarringarna på fältet undersökts är det tydligt att en totalundersökning inte kommer att ge underlag för en detaljerad bild av den befolkning, som använt gravfältet. Utan skelettresten och gravgävor måste detta anses omöjligt.

Utvärdering av områdets möjligheter

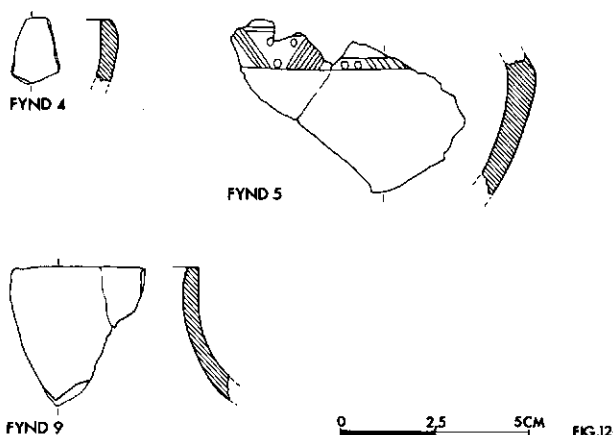
Vid en rundvandring i terrängen runt

domarringsfältet vid Arkelstorp förefaller det som om området vore lämpligt för en fullständig undersökning av alla de rester och spår, som en järnåldersbefolkning lämnat efter sig. Förekomsten av kärrmarker, både stora och små, gör att den förhistoriska landskapsbildningen kan rekonstrueras inom området med hjälp av kvartärbotaniska arbetsmetoder. För en rekonstruktion av det ekonomiska utnyttjandet av landskapet borde området vara nästan idealiskt. En fördjupad kunskap om befolkningens demografiska sammansättning och sociala struktur, faktorer som inte är oväsentliga när det gäller att förstå hur bosättningen fungerat, måste dock studeras inom gravfälten. Här kan dagens

forskare klassificera skelettrester, och de förhistoriska människorna har klassificerat varandra vid begravningen genom olika gravskick och gravgåvor. Därför måste det anses beklagligt att domarringsgravfältet vid Arkelstorp vid provgrävningarna visade sig så fattigt, att det kan anses tvivelaktigt om det alls är ett gravfält i vanlig bemärkelse. Även detta har sitt intresse, när det gäller att studera järnålderns gravskick, men som en bas för förståelsen av hur en järnåldersbefolkning varit sammansatt och fungerat är det magert. Därför får tills vidare domarringarna vid Arkelstorp vila i frid, och det är kanske bäst, där de ligger som ett naturskönt utflyktsmål.

Bild 8. Krukskärvor från domarring O på arkelstorphälsfältet. De båda mynningsskärvorna nr 4 och 9 kommer från olika kärl. Möjligen kommer nr 5 och 9 från samma.

ARKELSTORP
STOBY SN.
SKÅNE
SCHAKT I, KERAMIKFYND

Några skånska fornborgar

Av Gad Rausing

Borren, Börringesjön. "Drottning Margarethas vall, utifrån.

De skånska fornborgarnas antal ökade väsentligt i samband med fältrekognosceringen för den fornminnesinventering, som avslutades häromåret i Skåne. Docent Gad Rausing diskuterar definitionen av begreppet fornborg och sätter också in vallarna i en stridsteknisk utveckling.

Enligt den av Gunnar Ekholm i Svensk Uppslagsbok formulerade definitionen är en "bygdeborg, fornborg, (en) befästning från förhistorisk tid, avsedd att tjäna som tillflyktsort för en hel trakts befolkning."

Definitionen är i hög grad otillfredsställande.

De fastlandssvenska fornborgarna¹, vars spridning i rum (om än icke i tid) nu synes vara någotsånär bekant, förefaller alla ha varit befästa boplatser. Begreppet "flyktborg" borde med det snaraste elimineras.

I samtliga undersökta fastlandsborgar återfinner man tjocka kulturlager, an-

tingen innanför borgvallen eller, av regn, nedskölja omkring borgklippan.

Varför uppstod under yngre romersk tid behovet att befästa boplatserna? Varför övergav man sedan dessa boplatser under Vendeltid eller tidig vikingatid?

Hade man i gemen under tidig romersk tid och tidigare ett så fredligt sinne, att man icke behövde befästa boplatserna? Knapptast — med tanke på sentida skandinavets beteendemönster förefaller detta föga troligt, och ej heller tyder de befästningar från neolitikum, bronsålder och järnålder vilka anträffats inom "gammalnordiskt" område därpå. Mera troligt är, att befästningar kring boplatser existerat även före yngre romersk järnålder, men att de varit av sådan art att vi ännu icke funnit några spår av dem. Gräver vi vid våra boplatsoversökningar tillräckligt stora ytor? Eller var dessa hypotetiska befästningar av typer vilka icke lämnade spår av den art vi vant oss att känna igen, såsom förhugningar eller palissader? Det förefaller otroligt att icke boplatserna varit "befästa" alltsedan neolitisk tid. Som ovan sagts, känner vi neolitiska palissader och vallgravar från Nordtyskland och Danmark, bronsåldersvallar från mellersta Sverige, jordvallar och vattenborgar från keltisk och romersk tid i Danmark.

Under "antiken" (samt antagligen långt dessförinnan) och medeltiden var det på befästningar baserade försvaret nästan undantagslöst överlägset angreppet. En stormning av en palissad eller en mur kunde kanske någon enstaka gång lyckas, om än till offer mångdubbelt överstigande försvararnas, (naturligtvis bortsett från den massaker vilken oftast följde på en framgångsrik stormning). I normala fall var utsvältning det enda

sättet att komma till rätta med en borg eller en stad, och detta kunde taga mycket lång tid.

För att en belägring skulle kunna bringas till ett för de belägrande framgångsrikt slut, erfordrades bland annat att en tillräckligt stor belägringsstyrka måste kunna frigöras från det dagliga jordbruksarbetet samt provianteras under en tillräcklig tid för att effektivt cernera de belägrade intill svälten tvingade fram kapitulation.

Först under hellenistisk tid, och då framför allt under Demetrios Poliorketes², gjordes några väsentliga tekniska framsteg. Under hans tid konstruerades och infördes nya, större, kastmaskiner, de första som kunde välta murar, och de sedan länge kända murbräckorna gjordes större och effektivare.

Träpalissader kunde icke motstå ens de enklaste murbräckor. För att motstå sådana måste palissaden kompletteras med en stenmur hög nog för att murbräckan icke skulle kunna nå palissaden och stark nog att motstå murbräckan.

Fornborgsmurarna, sådana som vi nu ser dem, är säkerligen intet annat än fundament för träbefästningar. Sådana har sannolikt förekommit även tidigare, men behovet av att förstärka dem med stenfundament uppstod antagligen när murbräckan infördes i Skandinavien av från romersk krigstjänst hemvändande ingenjörssoldater. När sedan Rom fallit försvann, i och med att den sista generationen legoknektar dog bort, kunskapen om belägringsmaskiner och deras bruk, och därmed behovet av stenfundament för träbefästningarna. Inga nya fornborgar byggdes. Man återgick så småningom till rena träkonstruktioner.

De flesta fornborgarna synes ha övergivits under merovingisk tid. Återspeg-

Björkesåkrasjön. Vallfront och grav.

las häri de nybildade enhetsstaternas relativa rättssäkerhet³ eller kanske den nya statsmaktens önskan att enskilda medborgargrupper icke skulle hava alltför stora militära resurser till sitt förfogande? När nästa gång borgar byggdes i Skandinavien var de av en helt annan typ, fasta säten för centralmaktens handhavare i landet. Privatborgar förekom huvudsakligen under perioder av politisk eller militär dekadans.

Först på senare år har fornborgar upptäckts i Skåne, på Stenshuvud och på Hälleberga backe i Gumlösa socken. Båda motsvarar till konstruktion och läge i terrängen de "normala" svenska fastlandsborgarna.

Förutom dessa två finnes ytterligare några "borgar" vilka av allt att döma härstamma från förhistorisk tid, och anledning finnes att misstänka att många flera väntar på sin upptäckt.

Redan 1958 publicerades i Skånes Natur en fornborg vid Vallåkra, på norra sidan av Råån. Borgområdet, som ännu icke undersökts, begränsas av en cirka 20 meter djup ravin och avskärmas mot landsidan i norr och öster av jordvall och grav.

Den största hittills kända fornborgen på Sveriges fastland ligger i Dalby Söderskog. Mest sannolikt stammar den från vikingatid.

Huruvida den vall och grav, vilka mot landsidan skyddade Sven Estridssons (1020—1076?) kyrka och kungsgård i Dalby, en gård som troligen tillhört hans faders släkt, skall betecknas som "fornborg" är diskutabelt. Definitionsmässigt skall en fornborg vara att hänföra till vikingatid eller tidigare period. Sven Estridssons regering inföll vid övergången mellan vikingatid och medeltid. Några säkra bevis för att vallen

och graven tillkommit under hans tid föreligger icke, även om så förefaller sannolikt.

Vi känner emellertid ytterligare två förhistoriska borgar. Mellan Björkesåkrasjöns södra strand och en nu utdikad kärrmark avskäres en udde av en vall med framförliggande grav. Av rasmassornas volym att döma har vallen, vilken numera är mindre än en meter hög, icke haft särdeles imponerande dimensioner, och graven har varit ganska smal och grund, tydligen icke mer än cirka 5 meter bred. Det förefaller troligt att det här endast är frågan om ett byggnadsskede. Vallens längd i terrängen i dag är cirka 200 meter, och den avskärmade arealen synes mäta cirka 200x300 meter.

I Börringesjön skjuter från östra stranden ut en udde vilken numera är landfast med den västra, avskärande Klosterviken från sjöns huvuddel. Denna udde, "Borren", vilken tydligen givit sjön dess namn, avskäres mot landsidan av en mäktig vall. Denna är cirka 1 100 meter lång, och det avskärmade området utgör en oregelbunden triangel med basen 1 100 och höjden cirka 1 000 meter, vilket gör "Borren" till en av landets största fornborgar.

Huruvida någon grav en gång funnits framför vallen kan i dag endast avgöras genom utgrävning. Vallen synes i dag

vara svårt skadad och utplöjd, och förefaller i sitt ursprungliga skick ha varit väsentligt högre och bredare än vad som nu är fallet.

Ingen av dessa skånska borgar kan dateras utan fältundersökning. Till sin typ och till sitt läge i terrängen avviker de alltför mycket från de mellansvenska för att några analogislut skall vara tillåtliga. Kan möjligen Borren tillhöra samma grupp som de jylländska långvallarna?

Noter:

¹ Hade icke "fornborg av fornborgstyp" varit en sådan tautologi borde kanske begreppet ha införts. Forntida borgar av avvikande typ är kända — bland exemplen kan nämnas Borremose i Danmark samt Bulverket på Gotland. Professor Holger Arbman sade sig känna till vattenborgar av Bulverkets allmänna typ i Småländska sjöar.

² Demetrios I. "Poliorketes" (stadsbelägraren), (337—283 f.Kr.) konung av Makedonien, son till Antigonos I Monophtalmus, vars valde han sökte återupprätta, energisk och ofta framgångsrik krigare till lands och sjöss. Den tekniska och taktiska uppfinningsrikedom och den kraft med vilka han år 305 f.Kr. belägrade Rhodos gav honom, trots att staden aldrig föll, tillnamnet "stadsbelägraren".

³ Det är påfallande, att det största antalet "fornborgar" återfinnas i Östergötland med angränsande områden. I skildringen av Ingjald Illrådes eningsverk omtalas att den ende landskapskonung som icke kom till det gästabud vilket förlöpte så dramatiskt var konung Granmar av Östergötland.

Marinarkeologi i Öresund

Av Per-Inge Lindquist

Vid muddringar i inseglingssä-
rännan till Landskrona hamn
1969 kom en vackert skulpte-
rerad detalj från Svärdet
med i muddermassorna. Den
bevaras nu på Landskrona
museum. Teckning förf.

Genom nya bestämmelser 1971 utsträcktes vissa paragrafer i fornminneslagen att om-
fatta också fornlämningar under vatten. Arkeologerna fick därigenom ett nytt, stort,
arbetsfält, som ställer krav på dykarutbildning. Identifiering och noggrann doku-
mentation av submarina fornlämningar kräver emellertid stora personresurser. Ett
organiserat samarbete med dykarklubbar synes vara en möjlighet, som bör prövas för
att smidigt kunna hantera de marinarkeologiska problemen.

Marinarkeologin i Öresund skiljer sig på
två väsentliga punkter från marinarkeo-
login längs den svenska ostkusten. Som
bekant rymmer Östersjön en stor skatt
av maritimhistoriska lämningar, beroen-
de på att detta är ett innanhav med
s. k. bräckt vatten med så låg salthalt
att den annars överallt förekommande

skeppsmasken, Teredo Navalis, inte kan
leva här. Någon gräns för var skepps-
masken stannar och inte kan gå längre
är ännu ganska diffus. Öresund är i
detta avseende ett tröskelområde där
dess sporadiska förekomst gör att vi har
fartygsvrak fullständigt uppätta av
skeppsmasken sida vid sida med vrak

helt oskadade av denna borrhussla.

Den andra viktiga skillnaden beror på att man norr om en linje, dragen ungefär mellan Halmstad och Kalmar, har en relativt kraftig landhöjning, medan man söder om denna linje snarare kan konstatera en landsänkning. Resultatet av denna landsänkning är bl. a. att de under stenåldern kustbundna boplatserna i Skåne nu ligger under vatten, medan motsvarande boplatser i mellan-sverige och norrut ligger långt in i land.

Boplotsundersökningar är en specialgren av marinarkelogin, som ännu är helt i sin linda och någon allmängiltig metodik för kartering och undersökning av dessa under vatten belägna boplatser är inte utarbetad.

Förutom denna form av fornlämning finns i Öresund samma typ av marina lämningar som i Östersjön. Vi finner t. ex. hamnar och andra tilläggsplatser för fartyg från fr. a. senare delen av järnåldern, då den skeppsteknologiska utvecklingen gjorde att dessa anläggningar blev nödvändiga. Sådana hamnar finns spridda längs hela kusten, men vi måste också söka dem i åar som under förhistorisk tid möjligen varit farbara. Man var nämligen mån om att på bästa sätt skydda de dyrbara skeppen från överfall och det enklaste sättet var då naturligtvis att lotsa in sina egna skepp i en för ovälkomna gäster svårnavigerad farled.

P. g. a. den knappa förekomsten av sten längs den skånska kusten har dessa ofta imponerande anläggningar under århundradenas lopp av befolkningen utsatts för en successiv nedbrytning, därför att man varit på jakt efter byggnadsmaterial. Detta gör att det idag är svårt att avgöra dessa konturlösa stensamlingars ursprungliga karaktär. De

kan lika gärna utgöra naturliga formationer som fornlämningar. En inventering och i vissa fall även en mindre marinarkelogisk undersökning av dessa anläggningar är nu nödvändig då den hänsynslösa exploateringen av skånekusten, i form av utfyllnad av stora vattenområden, annars hotar att förstöra dessa, för förståelsen av vår forntida kultur och handel, viktiga pusselbitar.

Den ojämförligt största kategorin av marina lämningar i Öresund är givetvis fartygsvrak. Här har vi visserligen vrak av samma karaktär och med samma bevaringstillstånd som de vi finner i Östersjön, men vi har, som ovan nämnts, även vrak som helt eller delvis uppåtits av skeppsmasken. Då skeppsmaskens härjningsområde i Öresund inte är klarlagd måste varje vrakplats besiktigas. Vi kan alltså inte med utgångspunkt från skrivna källor förutsätta, att ett visst vrak ligger kvar på angiven position. Möjligheten att skeppet är totalt förstört är lika stor som möjligheten att påträffa ett i det närmaste intakt vrak.

Intresset för vrakförekomsten och de under vatten belägna boplatserna i Öresund har nu aktualiserats genom en av Landskrona kommun projekterad utfyllnad och uppmuddring av en ränna och djuphamn i anslutning till Öresundsvarvet. Det här aktuella området, d. v. s. nordligaste delen av Lundåkrabukten, rymmer enligt en av SSHM upprättad vraklista ett femtontal vrak från perioden 1700—1875 (Bilaga). Som påpekats ovan kan ännu ingenting sägas om vad som återstår av dessa vrak. Det är därför nödvändigt med en systematisk inventering av området.

Vi känner även till några äldre vrak, bl. a. från mitten av 1600-talet, då det dansk—svenska kriget härjade och då

många kraftmätningar mellan de båda ländernas flottor ägde rum. Vi har längre fram anledning att återkomma till detta, eftersom en mindre undersökning av en sådan örlogsmän just inletts.

Som avslutning på genomgången av för marinarknologen intressanta fartyglämningar vill jag nämna de segelfartyg som förläste under perioden 1850—1900. Vi finner dessa vrak märklit nog koncentrerade inom vissa speciella områden, där Sandhammaren, Falsterborev och farvattnen kring Ven främst bör nämnas. Dessa lämningar bör inte minst för marinarknologen vara ett givande arbetsfält.

Av det som ovan sagts framgår att vi har många kulturhistoriskt värdefulla skatter kring skånska kusten och på Öresunds botten. Faran att de förstörs ökar dag för dag i takt med de olika projekt som planeras och till och med påbörjats.

Som exempel vill jag nämna Barsebäcksverkets byggnad och i samband härmed gjorde utfyllnader i Salviken. Trots kända äldre fartygsvrak i det aktuella området och dessutom oförklarade anläggningar vid strandkanten, möjligen rester av en hamn, stod de antikvariska myndigheterna utan resurser att genomföra någon inventering eller undersökning av området. Dock efter beslut 1971 ställs nu dessa fornlämningar i paritet med fornlämningar på land, vilket innebär att undersökningar numera enligt lag skall genomföras om fornlämningar är kända eller påträffas under arbetets gång.

Tyvärr är möjligheterna fortfarande begränsade att utföra tillfredsställande undersökningar av detta slag, bl. a. därför att våra erfarenheter och resurser ännu inte är tillräckliga.

Ett försök att komma tillrätta med svårigheterna har påbörjats genom att landsantikvarien i Lund tillsammans med LUHM och SSHM inlett ett samarbete med sportdykare. Detta har bl. a. resulterat i två mindre undersökningar. Här redovisas några av de resultat och erfarenheter vi uppnått i samband med dessa.

Löddeköpinge

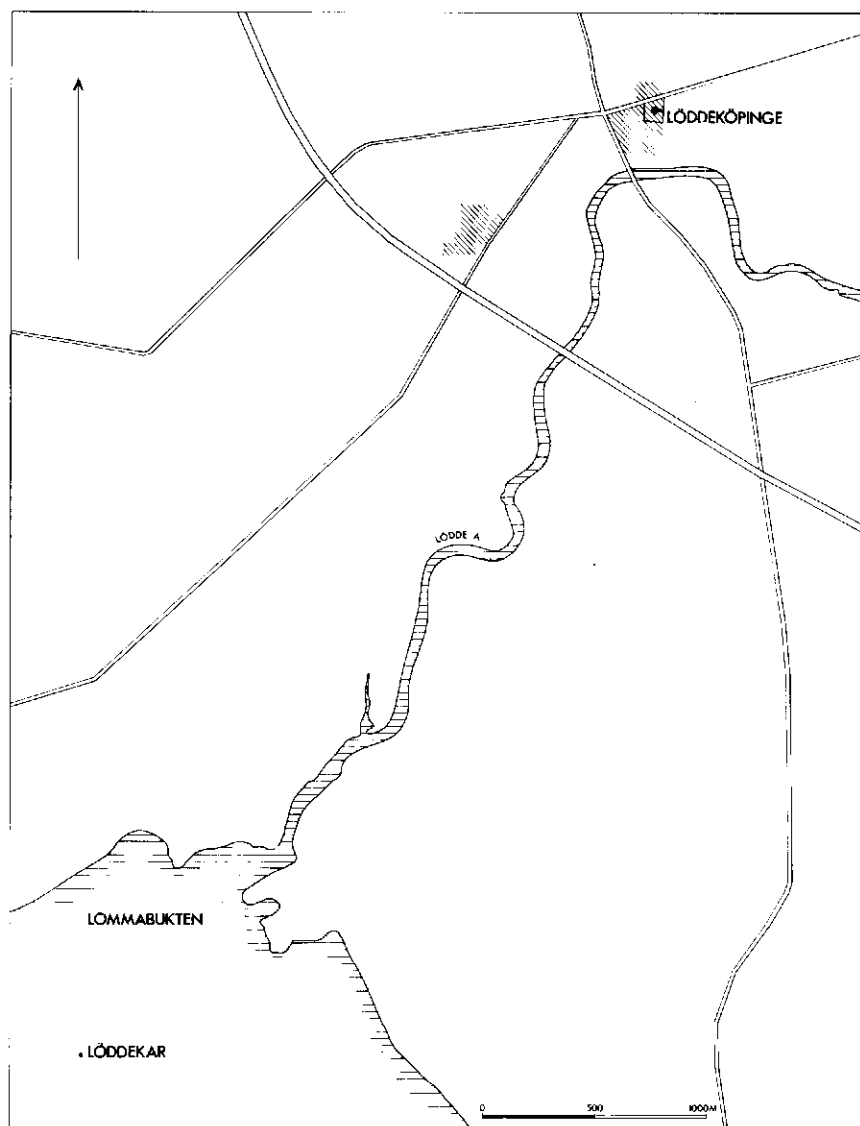
Bakgrund och historik.

LUHM har under ledning av ass. Tom Ohlsson haft möjlighet att under de senaste 10 åren utföra arkeologiska undersökningar i Löddeköpinge by, c:a 1 mil vnv från Lund och c:a 3,5 km från Öresund vid Lödde ås norra strand.¹

I den nu i det närmaste totalundersökta byn, har föremål från hela vår forntid påträffats. Den intressantaste perioden är dock här utan jämförelse vikingatid och tidig medeltid, d. v. s. c:a 800—1150 e.Kr. Det vikingatida samhälle som kunnat rekonstrueras genom föremålsfynd och byggnadslämningar i form av grophus med golvnivåer, stolphål och härdar, belyser bl. a. socialekonomiska och topografiska problem kring denna tidsperiod.

Det är allmänt känt att handeln under vikingatid var en viktig del av det ekonomiska samhället och Löddeköpinge är i detta avseende inte något undantag. Detta visas kanske främst av de två boplatiskoncentrationer, som undersökts och där man tolkat den ena som klart säsongsmässig, möjligen en samlingsplats för köpmännen, medan den andra rymt den bofasta befolkningen.²

Fynden visar också på vidsträckt handelsfärder. Att diskutera detta mera ingående skulle i detta sammanhang fö-

Situationsplan över Löddeköpingekomplexet. Två vikingatida boplatser har undersökts (skrafferade). Den västra tycks ha varit säsongsmässigt utnyttjad, medan den östra rymt en bofast befolkning.

ra för långt, men jag vill dock ge några ex. som klart anger vissa handelskontakter.

Ett s. k. Birkamylt³ vars präglingsort troligen, namnet till trots, är Hedeby visar på kontakterna söderut. I samma

riktning pekar också keramikmaterialet, där bl. a. mecklenburgskt område kun-
nat urskiljas som ursprungsland. Fragment av täljstensgrytor har också påträffats, vilka måste ha importerats från Norge eller möjligen Bohuslän.

Vilka vägar använde man då för detta handelsutbyte. Det behöver inte betvivlas att sjövägarna på den tiden snarare sammanhöll områden än skiljde dem åt. Och att Löddeköpinges handel varit baserad på sjöfart förvånar inte heller, då man ser byns topografiska lokalisering.

Har vi då några belägg för Löddeköpinges intima kontakt med Öresund och dess här antydda beroende av sjöfarten under vikingatid. Svaret kan ännu inte ges entydigt, men marina anläggningar saknas inte och inget motsäger att dessa kan komma att kunna sättas i samband med boplatserna i Löddeköpinge.

Vi har idag främst tre indikationer att så har varit fallet. I direkt anslutning till strandbrinken på Lödde ås norra strand och rakt nedanför en av boplatserna, har vid dikesgrävning påträffats trärester i en sådan topografisk situation, att en tolkning som kajrester kan anses trolig. Liknande lokalisering av hamnanläggningar från denna tid finner vi nämligen på flera håll i landet, bl. a. i Paviken på Gotland⁴, där hela den topografiska situationen, visar stora likheter med Löddeköpinge. En mer ingående redogörelse för dessa förhållanden kommer senare i annat sammanhang att redovisas.

I Lödde ås mynning finns också en anläggning som troligen tillkommit under den här aktuella tidsperioden. Det är en spärr mitt i inloppet till Lödde å, bestående av en stensamling som endast lämnar en mindre del av inloppet öppet för passage.

Strax innanför denna utgår från åns norra strand en mindre pålning fylld av sten, som ytterligare försvårar passage in mot byn.⁵ Liknande anläggningar från vikingatid är bl. a. kända från Blekinge⁶

och Danmark⁷.

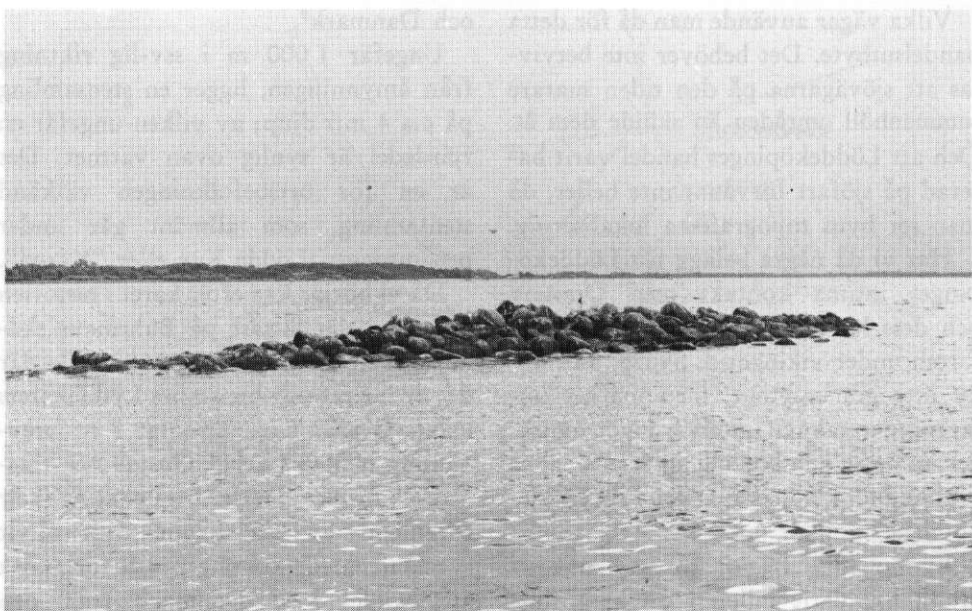
Ungefär 1 000 m i ssv-lig riktning från åmynningen, ligger en stensamling på c:a 4 m:s djup; av vilken ungefär en fjärdedel är synlig ovan vattnet. Det är en för ortsbefolkningen välkänd stensamling, som allmänt går under benämningen Lödde Kar eller "Kared".

Då vi börjar leta efter karet i historien finner vi det lättast på Buhrmans skånekarta från början av 1680-tal⁸, där det är inritat och benämnes Lyddekarets habn. Det är även omtalat i en brevväxling mellan Carl X Gustav och riksrådet Christer Bonde. Brevväxlingen är föranledd av att Skåne nyss blivit svenskt, varför konungen vill förhindra all handel med Danmark från den skånska sidan. Konungen erbjuder sig hellre att av ägaren Otto Lindenou "handla Lyddekarets habn än att tillåta deruppå någon seglation".⁹

En annan i detta sammanhang intressantare källa är också en brevväxling daterad redan omkring 1255¹⁰. Det rör sig här om en tvist mellan konungen Kristoffer I och ärkebiskopen Jacob Erlandsen, där ärkebiskopen i skarpa ordalag blir tillrättavisd av konungen dels för sin inhumana behandling av invånarna i S Säby dels för det dåliga underhållet av "kar juxta Ludde" d. v. s. karet *utanför* Lödde.

Att konungen överhuvudtaget sysselsätter sig med detta måste innebära att anläggningen under denna tid haft en viss betydelse.

Men tittar vi tillbaka på vad Löddeköpingeundersökningarna har att berätta, finner vi en lucka i materialet från 1200-tal. Jag tolkar detta som att karet troligen är byggt betydligt tidigare, eftersom en anläggning av dessa dimensioner krävt en mycket stor arbetspres-

En fjärdedel av Löddekar sticker upp över ytan.

tation. Jag anser det därför troligt att karet är byggt av invånarna i Löddeköpinge by, som levde i den sociala miljö, som är nödvändig för att bilda ett arbetslag kapabelt att utföra en sådan här arbetsprestation.

Möjligheten att det utförts av ditkommenderat folk kan givetvis inte helt uteslutas, men att detta gått spårlöst förbi i de många källor vi har från denna tid verkar inte sannolikt.

Undersökningen. Erfarenheter och resultat.

De här ovan redovisade synpunkterna styrkte oss i uppfattningen att en mindre marinarkeologisk undersökning av anläggningen var befogad. Målsättningen för första säsongen var endast en kartering, varefter datering och konstruktionsprinciper skulle komma i en andra och mer utbyggd etapp.

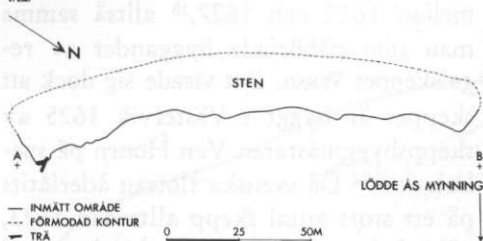
Slutmålet är naturligtvis att om möjligt binda samman hamnanläggningen med den vikingatida bosättningen i Löd-

deköpinge och försöka förstå dess socialekonomiska betydelse för samhällsstrukturen i byn.

Torsdagen den 10 juli påbörjades sommarens knappt månadslånga undersökning under ledning av författaren tillsammans med projektledaren Tom Ohlsson och sportdykare från Lund.

Undersökningen inleddes med att två betongplintar göts på botten vid karets nö resp. sö hörn som ytterpunkter för en baslinje. Samtidigt fastgöts i plintarna rör där stakkäppar kunde sättas fast och förlängas lodrätt upp ovan vattenlinjen. På så sätt kunde anläggningens position senare mätas in med teodolit från stranden. Då gjutningen var avslutad spändes baslinan ut mellan plintarna. Den markerades sedan vid var tionde meter med hjälp av gulmålade metallpinnar (dessa borde varit rödmålade för att lättare synas). På pinnarna fästes sedan dymotejp där alla nödvändiga data om punkten stansades in. Denna typ av

LÖDDEKAR
JULI-SEPTEMBER 1975
UPPMÄTT I SKALA 1:100
PIL

markering där texten lyste vit mot svart botten visade sig väl lämpad, eftersom den var lätt avläsbar även vid sämst tänkbara sikt.

Då denna del av undersökningen var klar påbörjades arbetet med inmätning av karets kontur med baslinan som utgångspunkt. Här gällde det att hela tiden hålla rät vinkel från baslinan upp till mätpunkten vilket utfördes med två olika konventionella mätmetoder dels 1) När avståndet var mindre än 3 meter användes en vinkelhake av aluminium med 1 m sida. Kontroll utfördes stickprovsmässigt på några sådana punkter och felslag på upp till 5 cm kunde noteras, en noggrannhet som är mer än tillräcklig i detta sammanhang. 2) Då avståndet översteg 3 meter användes triangelmätning med egyptisk triangel, d. v. s. att om sidorna i en triangel förhåller sig som 3—4—5, bildas, rät vinkel mellan de två kortaste sidorna. Här noterades felslaget upp till 10 cm/10 m vilket vid denna undersökning var acceptabelt. Metoden var dock svårarbetad, bl. a. därför att dykaren har svårt att samtidigt spänna 2 måttband, vilket är nödvändigt vid denna metod.

Detta var ett tidsödande noggrannhetskrävande och ofta tråkigt arbete att utföra. Trots detta utfördes det av sportdykarna på ett berömvärt sätt.

Den uppmätning av insidan som vid sommarens undersökning blev klar visade en anläggning på 159,5 meters längd alltså en imponerande storlek trots att man kan förmoda att den under århundradenas lopp förminskats något.

Under arbetets gång påträffades dessutom en stock vilken gett oss en oförmodad möjlighet till datering. Stocken, som är av bok, är drygt 5 meter lång och

En av de påträffade stockar, som ingått i Löddekars kistkonstruktion. Stocken går in under stenarna i karet, vilka syns som mörka skuggor i bildens överkant.

c:a 40 cm i diameter på dess tjockaste del. Den är i ena änden svagt konformad medan den andra änden närmast har ett rektangulärt tvärsnitt. I denna ände är stocken dessutom försedd med ett rektangulärt hål och i direkt anslutning till detta finns ett dymlinghål med c:a 2 cm diameter. Den dymling som suttit här har säkert fungerat som säkring till en stock som passats in i det rektangulära hålet. Troligen har denna stock ingått i en träkistkonstruktion som varit grundelement i hela anläggningen. Denna teori hoppas vi få verifierad då C-14 laboratoriet i Lund är klara med sina bestämningar om åldern.

Nya Svärdet

Som en direkt följd av det ovan nämnda samarbetet med sportdykarna har en mindre besiktningsundersökning av ett 1600-tals vrak nyligen påbörjats.

Här skall inte själva undersökningen direkt beröras utan jag skall endast redogöra för fartyget, vars data och historia tidigare inte varit helt klarlagda.

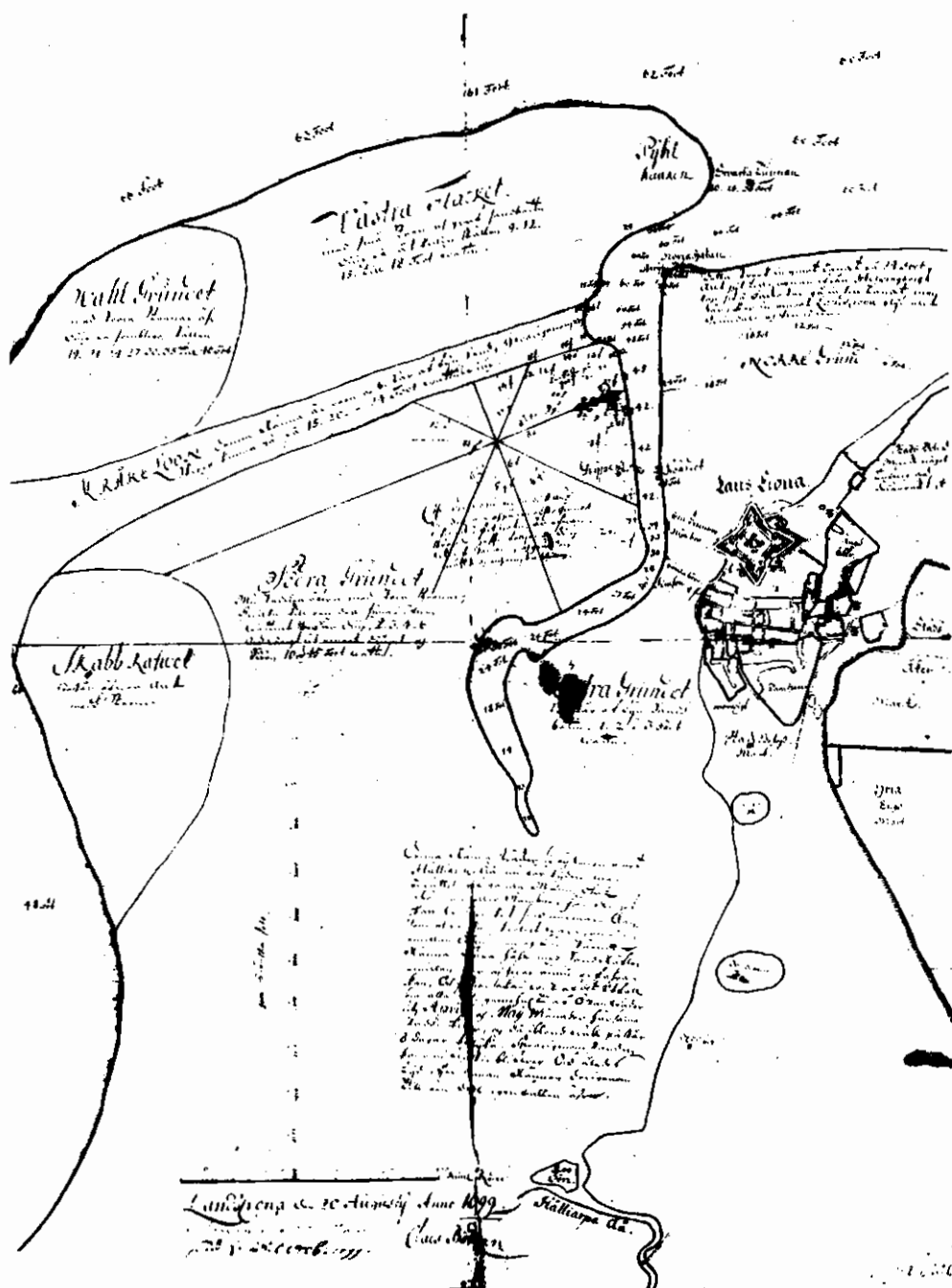
Vraket som ligger på norra sidan av inloppet till Landskrona hamn är resterna av örlogsskeppet Nya Svärdet, som grundstötte här den 31 okt. 1658. Att fartyget fick heta Nya Svärdet, föranleddes av att Svenska Flottan samtidigt hade ytterligare ett skepp med samma namn, vilket var byggt 1605 i Västervik/Stockholm.¹¹ Ytterligare ett skepp med samma namn tillfördes flottan år 1663, byggt på Skeppsholmen av Jakob Voss. Detta förliste som amiralsskepp i slaget vid Öland d. förste Juni 1676.¹²

Beträffande det här aktuella skeppet Nya Svärdet har det anförts att det

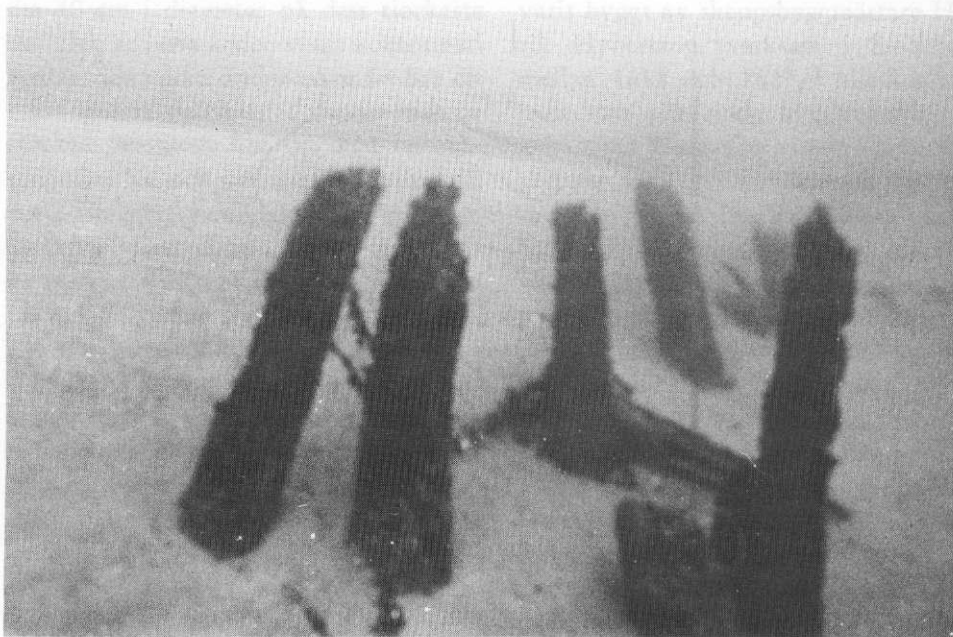
varit byggt av skeppsbyggmästare Henrik Hybertzon, verksam i Stockholm mellan 1612 och 1627,¹³ alltså samma man som påbörjade byggandet av regalskeppet Wasa. Det visade sig dock att skeppet är byggt i Västervik 1625 av skeppsbyggmästaren Van Hoorn på spekulation.¹⁴ Då svenska flottan åderlåtits på ett stort antal skepp alltsedan 1623, påbörjades flottans återuppbyggnad bl. a. genom upphandling av handelsfartyg vilka sedan "monterades" till örlogsmän i Stockholm. Nya Svärdet var just ett sådant handelsfartyg som av Hybertzon monterades till örlogsmän. Detta innebar dock att fartyget endast disponerades om och bestyckades, vilket alltså inte alls har med fartygskonstruktionen att göra.

Fartyget var 40,5 m långt, 10,10 m brett och hade ett djupgående av 4,75 m. Det var på 300 läster och bestyckades år 1628 med 30 kanoner.¹⁵ Fartyget visade sig vara välseglande och deltog också i de flesta sjötågen fram till 1658, bl. a. som majorsskepp år 1644. År 1658 vajade kapten Jesper Svensson Struss-skjöldts befälstecken över henne och d. 29 oktober samma år ingick hon i den första av fyra eskadrar, som under Kronborgs och Hälsingborgs fästningar drabbade samman med den holländsk-danska flottan.¹⁶

Efter denna ur svensk synpunkt katastrofala drabbning, beordrades svenska flottan in till Landskrona hamn för reparation. Eftersom det blåste ytterst lite måste flottan framför allt varpa sig in till hamnen, vilket tog två hela dagar i anspråk. När fienden märkte detta seglade de ner mot Landskrona och besköt de sista eftersläpande fartygen, varvid Nya Svärdet d. 31 oktober grundstötte och fick överges i sjunkande tillstånd.

Sjökort över Landskronas farvatten från 1699. Svärdet är markerat vid rännan NV om citadellet. Ett flertal andra intressanta vrak är utmärkta, däribland Simson, av vilken rester påträffats vid dykningar 1975. Originalen på Landskrona museum.

Swärdets kraftiga spant, 40×40 cm i sida, sticker upp ur sanden.

År 1661 vidtogs den enda kända organiserade bärgningsoperationen, varvid ett okänt antal kanoner bärgades.¹⁷ (Bilaga 2). Men sedan dess har fartyget kraftigt sönderbrutits av strömmar och sandförflyttningar, och uppmuddringen av inseglingsrännan har inte heller varit till gagn för fartygets kondition.

Det som nu syns ovan sanden är några få klart urskiljbara spant och ett stort antal icke identifierbara trärester. Mellan de nu synliga längst ifrån varandra belägna spanten är avståndet endast 9 meter och dessa ligger i den muddrade rännans norra brant på c:a 4,5 m djup. På botten av rännan som är c:a 8,5–9 meter djup i direkt anslutning till Svärdet har vi påträffat ytterligare ett vrak av betydligt mindre dimensioner än Svärdet, vilket ännu inte är identifierat. Det är ett kravellbygge med trädymlingar och nöthårstätning vilket pekar på äldre skeppsbyggnadsteknologi.

Hur mycket av de båda vraken som återstår är ännu för tidigt att uttala sig om, men troligt är att Nya Svärdets undervattens kropp finns begravd under massorna i relativt oskadat skick. Om så är fallet, vilket vi hoppas kunna konstatera genom vår undersökning, borde en utgrävning av skeppet tagas under övervägande. Detta av flera anledningar men kanske främst därför att hon är byggd nästan samtidigt med Wasa. Visserligen av något mindre dimensioner men klart jämförbar med henne och detta skulle ge oss viktiga kompletterande upplysningar om denna periods skeppsbyggeri.

Som framgått ovan har behovet att kanalisera sportdykarnas aktiviteter, dels på deras egen begäran, och dels genom de antikvariska myndigheternas problemställningar länge varit önskvärt. Svenska Sportdykar Förbundet har i samarbete med Statens Sjöhistoriska Mu-

seum sedan länge bedrivit en viss marin-
arkeologisk information ute i de olika
distrikten, men resurserna är som nämnts
inte tillräckliga för en fast övervakning
av våra marina lämningar. Övervak-
ning är kanske fel ord, därför att de
misstag som hittills begåtts av sportdy-
kare, vad beträffar fartygsvrak och an-
dra marina lämningar, enbart beror på
bristande kunskaper och bristande in-
formation om hur dessa lämningar skall
angripas för att lämna ifrån sig mesta
mögliga information.

De antikvariska myndigheterna avser
att efterhand inleda samarbete med
sportdykarna, genom att aktivt hjälpa
dem så att ett ömsesidigt förtroende
uppstår.

Så har även skett på många håll i
landet, men samarbetet har oftast be-
gränsats till ett visst marin-
arkeologiskt projekt och några vidare kontakter har
inte upprätthållits. Det borde istället
vara så att fortlöpande rapporter till-
ställs landsantikvarien, om var dyk-
ningar ägt rum, och om eventuellt något
intressant påträffats. Dessa rapporter

kan sedan ligga till grund för utväljan-
det av lämpliga objekt där sportdykaren
kan utföra ett ur antikvarisk synpunkt
betydelsefullt arbete.

Det är ett stort och svårt arbete som
här skisserats men problematiken har
börjat presenteras genom det samarbete
som landsantikvarien i Lund och LUHM
har inlett med sportdykarna i samar-
bete med SSHM. Annu är kontakterna be-
gränsade till sportdykare i Lund, men
avsikten är givetvis att samarbete skall
försöka etableras med alla de klubbar
som ligger inom landsantikvariens di-
strikt.

Många problem måste lösas innan allt
fungerar, men de ur vetenskaplig syn-
punkt väl användbara resultat, som
uppnåtts genom sommarens undersök-
ningar och som jag här kortfattat redo-
visat, ger anledning till en optimistisk
syn på uppgiften att skapa ett ömse-
sidigt arbete och förtroende med ett väl-
etablerat samarbete mellan antikvariska
myndigheter och sportdykare, som re-
sultat.

Noter:

¹ En kortfattad redogörelse för undersök-
ningarna i Löddeköpinge finns redovisad i Ale
1973/1. Sedan dess är fortsatta utgrävningar fö-
retagna, vilka delvis kommer att publiceras i
Meddelanden från Lunds Universitets Historiska
Museum 1976 av Tom Ohlsson.

² Ale 1973/1.

³ B. Malmer. Nordiska mynt före år 1000.
Acta Archaeologica Lundensia Series in 8^oN^o 4
Lund 1966.

⁴ P. Lundström. Paviken, ett vikingatida varv
på Gotland. Gotländskt Arkiv 1968.

⁵ L. G. Sjöstedt. Barsebäcks fiskeläge. Malmö
1951.

⁶ I. Atterman. Rapport från Bussevikspärren.
Blekingeboken 1969. Karlskrona 1969.

⁷ O. Crumlin-Pedersen. Helnaesspärren. Fyns-
ke Minder 1973.

⁸ H. Richter. Skånes karta från mitten av
1500-talet till omkr. 1700. Ak. avh. Lund 1929.

⁹ Se not 5.

¹⁰ Acta processus litium inter regem Danorum
et archiepiscopum Lundensem. Hauniae 1932.

¹¹ G. Hafström. Örlogsskeppet Wasas under-
gång 1628. Tidskrift i Sjöväsendet. November
1958.

¹² A. Zettersten. Svenska flottans historia
åren 1635—1680. Norrtelje 1903.

¹³ N. Hall. Varv och skeppsbyggen. Svenskt
skeppsbyggeri. Malmö 1963.

¹⁴ H. Börjesson. Sveriges flottas historia
Del I. Malmö 1942.

¹⁵ G. Halldin. Allmän orientering 1600 och
1700-tal. Svenskt skeppsbyggeri. Malmö 1963.

¹⁶ O. Lübeck. Öresund i Nordens historia.
Malmö 1943.

¹⁷ Acta privatoum år 1661.

Bilaga 1 o 2:

Till am. kolleg. inkommande handlingar (acta privatorum år 1661).

Högvälb:ne herr Grefuen och Rijkz ammiral samt högh och wälb:ne samptlige herrar respectiue Rijkz och ammiralitetz collegii Rådh.

Högh Grefue Exc. och Nådhe kan iagh underdånige tienare ickeförhålla huru wijda såsom det ähr i wärcket medh wraket Suärdet om styckernes upfijskiande, så ähr först att wij hafwa två stycken i sichtet som wij hafwa giort reent all orenligheet som ähr driifwit in i wraket att det ståår siöwrak och gräs två alnar högt som wij hafwa giort reent medh hacker efter såsom öfwerlöpet war sönderhuggit, så ähr der orenligheeten inkommen; hwad som anbelangar om wederleken så hafwer wij inthet haftt mehr än som een dagh gått wäder sedhan wij kommo hijt uthan storm och owäder, så att ingen hafwer kunnat komma något arbete till wäga mehr ähn som den ena dagen, will nu Gudh gifwa oss godh wäderlek uthi maij månad, så skall wij göra högsta flijt att dem 2 uptaga, som wij hafua i sichtet. Hwadh som anbelangar om redskapen, så hafwa wij foth een skutha som wij hafwa lagt till wraket att opwinda styckerne medh, närh wij kan få dem medh Gudz hielp fast och ähr befrucktandes om dee andre för orenligheten skull, Jagh underdånige tienare bedher att wij kunde få een rettelse, huruledes wij skola förhålla oss emedhan tiden löper sin koos för wäderlekens skull och arbetet ähr swårt och förwthan lungt och stilla wädhher kan man intet köma till arbetet. Wi Vnderdånige tienare förwänta gunstigt swar och förblir

E. högh. Grefl. Excell:ts

Underdånige och ödmiuke tienare

Petter Hamborgh.

Landzcrona den 26 april anno 1661.

Till am. kolleg. inkommede handlingar (acta privatacum år 1661).

Högvälb:ne herr Grefuen och Rijkz ammiral samt högh och wälb:ne samptlige herrar respectiue Rijkz och ammiralitetz collegii Rådh.

Högh. Grefwe Exc. och Nådhe fugar jag underdånige tienar huru såsom det går till med wårdt arbete Her uthi Landzcrona med styckene opfiskiande, så hafwer wij den 15 maj Vpfådt Vthur arekliij een 6 punnugh. Vtaf de långa som wägar siu skeppund och 5 lispundh 16 skålpund. Den 22 maj fick wij een 12 pun-

nugh som stodh om baakbordh mitt för stoore masten. Vthaff kopparbærckz stycken n:o 41 och ingen wickt påslaget. Nu hafwa wij söckt i arekliij der funno wij inthet mehra, vthan wij sökia nu alt fram i wraket om wij kan der något finna skall wij giöra wår största flijt så mycket som menniskeligit och möjligit wara kan men thet ähr oss allra wårst att wij hafwa inga tackell som wij kan lijtha på hwarcken footblock eller kabell, eij heller kan her något sådhant finnas Vthi denne Landzort. Vthan allenast een kaabel som war på een skutha, som wij kunna något hielpa oss medh, nu hafwa wij haftt hertill något gamalt tackel som war på skuthan, nu ähr det alt sönder medh den swårhet som wij hafwa arbetat i derföre måste wij nu reesa till generalfältmarskalk grefwe Stenbäck och sij till om han kan taga o oss något som dertill tienar, best hafwa wij inthet att giöra medh om så wore att wij kunne blifwa flere mecktige att Vpfinna.

E. högh. Grefl. Excell:ts

Underdånige och ödmiuke tienare

Petter Hamborgh.

Landzkruna den 23 maj 1661.

Högvälb:ne herr Grefwe och Rijkz ammiral samt högh och wälb:ne samptlige herrar respectiue Rijkz och ammiralitetz collegii Rådh.

Högh Grafwe Exc. och Nådhe foge wij oss underdånige tienare huru såsom medh wårdt arbete sigh nu tillställer her vthi Landzcrona med styckens opfiskiande, så hafwa wij den 30 maij opfåått een 12 pundingh n:o 31, wägar 10 skeppund 15 lispund. Tillijka medh de andre två som förr skrifwit ähr. Sedhan fick wij i sichtet eet stycke den 6 junij som wij hafwa med stoort arbete lagt wår mödha till att taga orenligheeten ifrån och fiskia der een crook upå medh en kaabel och närh det kom i lijfftningee gick kabeeln aff och stycket jaga till porten och topskeucrua gick sönder der medh gick stycket bårdt; om det nu war eet kopparstycke eller Jernstycke weta wij inthet, men lādhan finge wij up och nu hafwa wij i 14 dagar sökt effter samma stycket och intet ännu funnit, förtij öfwerlöpet ähr så förrutit om wij finna många håll uthi som wij hafwa kent med wåre långe bäshakes och vtaff dee föreskrefne 10 pundingar, hafwa wij sökt wraket innan och vthan, wij kan der inthet finna wthan wraket förändrat att der ähr inthet mehr att sökia effter, men om så ähr att dee godhe herrar

willia att wij skola liggia her, wele wij gierna
giöra, men wij kunna däch her inthet uthretta,
emedhan watnet nu begynner blefwa så högt
att det går ofwer wraket därföre ähr wår öd-
miuke bön till des godhe herrer att wij finge
medh hwadh medhell wij kunne komma her

ifrån medhan wij kunna intet mehre her till
giöra.

E. högh. Greffl. Excell:ts
Underdånige och ödmiuke tienare
Petter Hamborgh.

Landscrona den 14 juni 1661.

Förlisningar kring trakten av Landskrona.

Typ	Namn	Hemmahamn	Destination	Förlist	År
Jakt	William	Höganäs	Limhamn—Höganäs	Västerflacket	16.12.1911
„	Marie	Marstal	Nivaa—Kastrup	V Gräen	26.12.1902
„	Alpha	Köpenhamn	K-hamn—Aarhus	„	19.12.1892
„	Anne Margerethe	„	—	Landskrona	17.02.1864
„	Försöket	Wesle	—	„ hamn	08.10.1860
„	Jacobus	Varberg	Varberg	Gråens S grund	28.02.1791
Brigg	Waksamheten	—	—	Landskrona	.1811
„	Oline Cecelie	—	Stettin	Sjöhusen Landskrona	26.07.1858
„	Carllof	—	—	Landskrona	06.12.1856
Skonert	—	Danmark	—	„	03.10.1860
„	Carolina	Calmar	—	Skabbarevet	15.05.1848
„	Farwål	—	Holbeck	Slottsgrund	17.04.1825
Skepp	Anna	Åbo	Amsterdam	Landskrona	02.12.1747
„	—	—	—	„	.08.1813
„	—	—	—	„	.08.1813
Gallioth	—	Amsterdam	—	„	18.10.1760
„	—	—	Calmar	„	18.10.1760
Huckert	—	Danmark	—	„	18.10.1760
Ångare	Mabel	Hull	Danzig—London	Westerflacket	24.04.1874
„	England	—	—	Landskrona	09.02.1867
Fartyg	—	Stockholm	London	„	23.11.1748

Böringe kyrka

Av Jan Erik Augustsson

I Ale nr 3 1975 redovisade fil kand Jan Erik Augustsson resultaten av de arkeologiska undersökningar, som genomförts av Lemmeströ kyrkoruin. Här återkommer han med en presentation av den medeltida grannsocknens kyrka, Böringe, som undersöktes samtidigt. I dag är bägge ruiner, socknarna är sammanslagna och sedan 1780-talet fungerar en ny sockenkyrka, uppförd mitt emellan de båda raserade medeltidstemplen.

Böringe kyrkoruin i Böringe socken, Vemmenhög's härad, i sydvästra Skåne är belägen på en liten kulle cirka 300 meter nordost om Böringeklosters gods. Det enda som är bevarat av kyrkan ovan mark, är den nedre delen av tornet upp till tre meters höjd. Under tiden januari till april 1975 företogs en konservering av murverket och samtidigt gjordes en arkeologisk undersökning för att klarlägga kyrkans byggnadshistoria. Arbetena bekostades av Arbetsmarknadsstyrelsen. Efter undersökningen har ett kors av trä rests på platsen för kyrkans forna altare.¹

Böringe sockens utveckling måste ses i intimt samband med Böringeklosters historia. Enligt Lunds Stifts Landebog från 1569 heter det att Böringe alltid legat "sub jure patronatus" till Böringekloster.² Denna patronatsrätt innebar att klostret hade rätt att tillsätta präst i socknen (en s. k. "vicarius"), samt att klostret kom i åtnjutande av det tionde som menigheten erlade.³ Böringekloster som är omnämnt första gången år 1231,⁴ var ett nunnekloster tillhörande benediktinerorden, och det är knappast tro-

ligt att klosterkyrkan även tjänat som sockenkyrka. Att det troligen också har funnits en separat sockenkyrka här under medeltiden bekräftades av utgrävningen. Efter reformationen 1537, indrogs Böringekloster till danska kronan och blev ett världsligt län. Patronatsrätten bibehölls dock för godsets räkning.⁵

Under medeltiden var Böringe en självständig socken som i öster gränsade till Lemmeströ socken, men år 1555 gjordes de till ett pastorat med Böringe som huvudkyrka. Redan tio år senare, 1565, blev emellertid Lemmeströ huvudkyrka i samband med att prästgården flyttades dit.⁶ År 1582 gavs Böringeklosters gods som livstidsförläning åt fru Görvel Fadersdotter Sparre⁷, som på sin tid ansågs vara nordens rikaste kvinna. Hon byggde om klosterbyggnaderna till ett världsligt residens och i samband därmed lät hon riva klosterkyrkan och lägga igen dess kyrkogård. I stället skall hon ha uppfört en ny sockenkyrka som stod färdig 1587⁸ — i så fall en av de få nyuppförda landsortskyrkor som vi känner från denna tid. Enligt en kyrko-

beskrivning från 1700-talet kallades den S:t Peders kyrka.⁹ Fru Sparre lät också flytta minst en grav med gravsten från klostret till sockenkyrkan — mitt i långhuset i kyrkoruinen ligger i markytan en gravsten vars text enligt en gammal uppteckning skall ha varit: "Her ligger begrafven erlig och velbyrdig Jomfru Else Brade, Herr Axel Brades datter till Kragholm, som udi mange Aar hafver ligget i Börringe Klosterkirke og nu hafver erlig og velbyrdig Fru Görvel Fadders Datter hendes Legeme der ladet optage og her igen hederlig nedlagt med hederlig og velbyrdig Jomfru Anne Timans Datter hvis Sjæle Gud hafver. Anno 1587."¹⁰

Under loppet av 1600- och 1700-talen föreföll kyrkan trots uppepade och kostsamma reparationer, och på begäran av riksrådet Joachim Beck-Friis, som då innehadé Börringeklosters gods, sammanslogs Börringe och Lemmeströ den 4/4 1781 till en socken vilken erhöll namnet Gustavs socken och samtidigt gavs tillstånd till att rasera de båda gamla kyrkorna och i stället uppföra den nuvarande Börringe kyrka som stod färdig 1787 och är belägen ett par kilometer öster om Börringekloster.¹¹

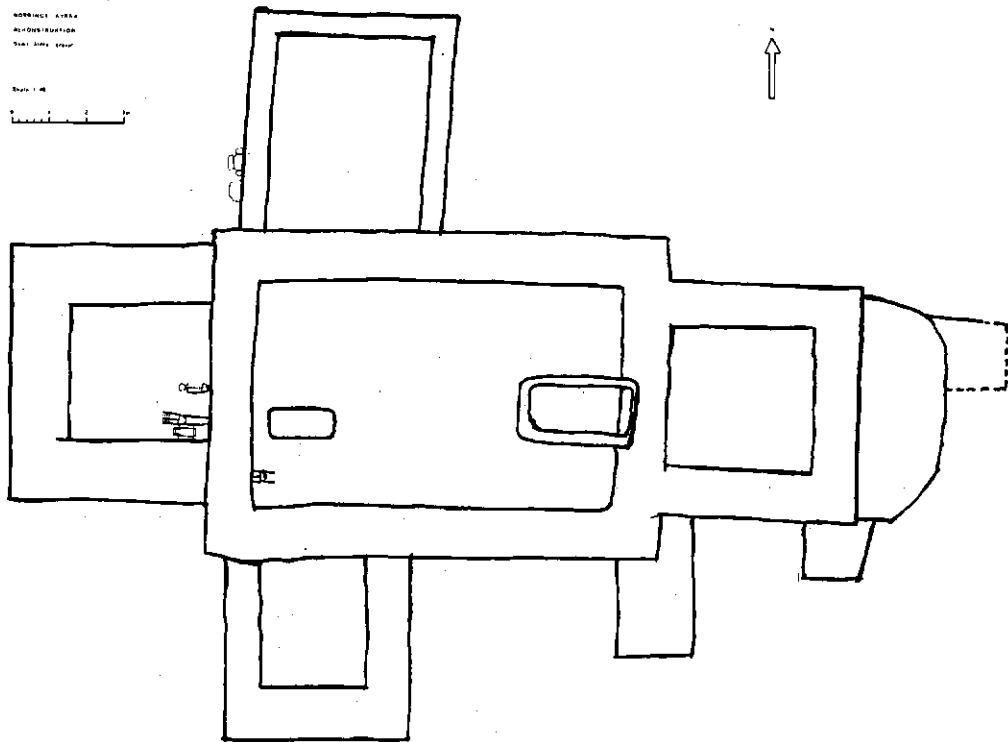
År 1931 återfick slutligen socknen namnet Börringe.

Den arkeologiska undersökningen visade att kyrkan hade nedrivits mycket omsorgsfullt på 1780-talet. Bortsett från tornet som reser sig till tre meters höjd, fanns endast ett litet stycke av den ena vapenhusmuren bevarad. För övrigt var alla dagermurar helt borttagna. Å andra sidan hade man lämnat kvar alla grundmurarna praktiskt taget orörda — på flera punkter fanns också rester av det avjämningslager av kalkbruk som legat ovanpå grundmuren och bildat underlag

för dagermuren. Detta avjämningslager var dock ingenstans så välbevarat att man kunde se hur bred dagermuren hade varit, och inte heller kunde man urskilja några detaljer i byggnaden (portaler, triumfbåge el. likn.). Vad vi kan se är alltså en grov bild av kyrkans planform och de olika byggnadskroppar som den bestått av (fig. 1).

Kyrkan har bestått av långhus, kor och absid. Till detta har fogats ett torn i väster, ett vapenhus i söder samt på norra sidan av långhuset en tillbyggnad som motsvarade vapenhuset. Sakristia har troligen inte funnits. På korets och absidens södra och östra sidor fanns fundament till tre stycken kraftiga strävpelare — här sluttade nämligen terrängen starkt nedåt. Långhusets och korets grundmurar var lagda i ett stycke, men alla de övriga byggnadskropparnas grundmurar var lagda stumt mot långhuset och koret, utan att fogas samman med dessa. Alla grundmurarna var lagda utan murbruk. I kyrkans räkenskaper från 1662—1722 omtalas det att: "Kyrkan är byggd av sten, med ett kloktorn av sten."¹² Hela kyrkan har alltså varit byggd av gråsten, troligen i samma teknik som tornet — ohuggna gråstensblock med breda fogar som skolats med mindre stenar och tegelflis. Tegel förekom för övrigt mycket sparsamt i raseringsmassorna.

Långhuset mätte utvändigt ca 12x8,5 meter och grundmuren var ca 1,3 meter bred. Invändigt bör det alltså ha varit ca 9,5x6 meter. Den västra tredjedelen av långhuset låg inte riktigt i rät linje med resten, utan vek av en aning åt söder — tydligast märkbart i den södra grundmuren. Något tecken på att den västra delen skulle ha tillfogats senare, som en förlängning av långhuset, fanns

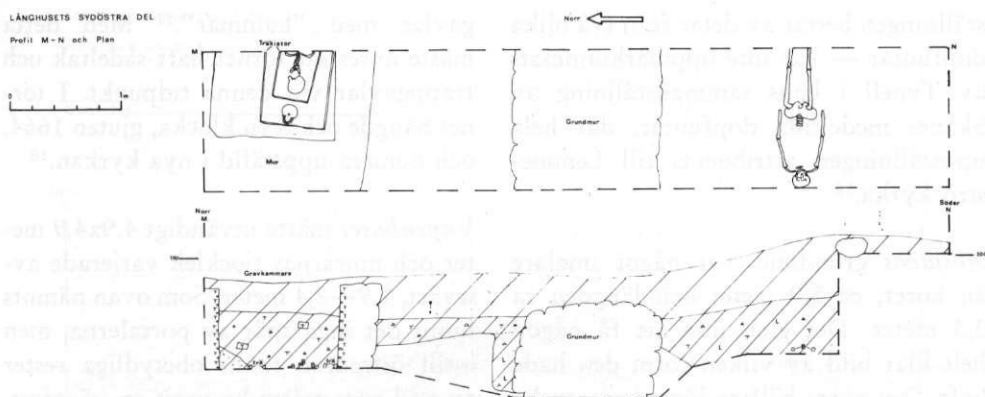
Rekonstruktion av kyrkans planform. I långhusets östra del en murad gravkammare från nyare tid. I den västra delen syns fyra stenkestegravar samt tre skelett som hör till tiden före kyrkans tillkomst.

dock inte — grundmurarna löpte i ett, utan någon synlig skarv. Inte heller påträffades några fundament till valvpilastrar. Om kyrkan verkligen är byggd på 1500-talet så behöver detta inte betyda att den har saknat valv, eftersom dessa då kunnat vila på upplag direkt i muren och pilastrar således inte har behövts. Rör det sig å andra sidan om en normal medeltida sockenkyrka har man sannolikt aldrig låtit uppföra några valv, utan nöjt sig med ett platt innertak av trä.

I långhusets östra del fanns en kista, murad av tegel och gråsten (fig. 2). Den mätte 3,2x2,8 meter utvändigt och var ca en meter djup. Till formen var den rektangulär med avrundade hörn, och dess östra gavel vilade ovanpå sträck-

muren mellan långhuset och koret. Den var bevarad till sin fulla, ursprungliga höjd och eftersom den stack upp 20 centimeter över grundmuren har den troligen varit synlig i kyrkans golv. Någon lockhäll påträffades inte. I stenkistan låg två stycken skelett ovanpå varandra i varsin träkista — den nedre 1,4 meter bred och den övre 0,8 meter bred. I fyllnadslagret i stenkistan fanns också ett mynt från 1595.

Helhetsintrycket av kistan och dess placering blir att den måste ha varit avsedd för någon betydande person. Närmast till hands är givetvis Görvel Fadersdotter Sparre själv — men henne kan det inte vara frågan om eftersom hon efter sin död 1605 fördes till Lund och begravdes i domkyrkan. Möjligen

Profil och plan över långhusets sydöstra del med den murade gravkammaren.

kan graven sättas i samband med den tidigare nämnda gravsten som ligger några meter västerut, i sekundärt läge i markytan, och vars text omtalar att fru Sparre flyttat sin anförvants, Else Brahe, stoft från klosterkyrkan och hit (fru Sparre var i sitt tredje och sista äktenskap förmäld med riksrådet Lave Brahe)¹³, och samtidigt låtit begrava ytterligare en kvinna i samma grav.

Koret som alltså var byggt i ett med långhuset, var utvändigt 5,0 meter långt och 6,2 meter brett och grundmurens bredd varierade mellan 1,15–1,40 meter. Invändigt bör det ha varit ca 4x4 meter. Liksom i långhuset saknades pilasterfundament.

I Börringe nuvarande kyrka, några kilometer österut, förvaras en del av den dopfunt som tidigare stått i den gamla kyrkan.¹⁴ I det arkivaliska materialet omtalas den som, "Ett murat döpeställe nordan i koret".¹⁵ Den har alltså, åtminstone i senare tid, varit uppställd i koret. Den bevarade delen av funten (fig. 3) utgörs av den nedre delen av cuppan, till en höjd av 20 centi-

meter och med en diameter av 62 centimeter. Materialet är kalksten och den är enligt uppgift försedd med uttömningshål i botten. Utsidan är helt slät och har inga spår av dekorativ utformning. Någon närmare datering av dopfunten går knappast att ange. På fotot som visar den nuvarande uppställningen i Börringe kyrka, ligger Börringefuntens cuppa på golvet, vänd upp och ner, och tjänar som underlag för den bevarade delen av Lemmeströ dopfunt vilken består av hela cuppan samt en del av skaftet. Detta förhållande — att den nuvarande upp-

Bilden visar den bevarade delen av Börringe dopfunts cuppa, som ligger upp och ner på golvet och bildar underlag för de bevarade partierna av Lemmeströ kyrkas funt.

ställningen består av delar från två olika dopfuntar — har inte uppmärksamrats av Tynell i hans sammanställning av Skånes medeltida dopfuntar, där hela uppställningen attribueras till Lemmeströ kyrka.¹⁶

Absidens grundmur var något smalare än koret, ca 5,9 meter och längden ca 2,3 meter. Det gick inte att få någon helt klar bild av vilken form den hade haft. Den norra hälften löpte i en ganska jämn båge medan den södra hälften närmast var vinklad i tre faser.

Tornet var 5,0 meter långt och 6,8 meter brett, och dess dagemurar var ca 1,6 meter tjocka — alltså betydligt kraftigare än i långhuset och koret. Mellan långhusets och tornets grundmurar fanns en tydlig skarv. Tornet saknade egen östmur, och måste därför över långhusets höjd ha haft sin östvägg byggd direkt på långhusets västvägg.

Tornets bottenvåning har inte haft något valv — på 3,5 meters höjd var muren indragen 25 centimeter så att den bildade en hylla för golvbjälklag till andra våningen. Upp till andra tornvåningen kom man via en trappa som löpte inne i södra tornmuren. Huruvida det också funnits en separat ingång utifrån till tornet vid foten av denna trappa, gick inte att få klarhet i eftersom dagemuren här var helt borttagen. Nedre delen av tornets trapplopp var det enda partiet med ett stycke tegelmurverk bevarat. Teglen mätte här ca 27x13x8 cm (se profilen fig. 4). Slutligen hade tornets västra mur en stor oregelbunden öppning, vilken sannolikt är spår av en större fönsteröppning.

I en notis i kyrkans räkenskaper från år 1703 omtalas det att tornet haft två

gavlar med "kammar".¹⁷ Med detta måste avses att tornet haft sadeltak och trappgavlar vid denna tidpunkt. I tornet hängde också en klocka, gjuten 1664, och numera uppställd i nya kyrkan.¹⁸

Vapenhuset mätte utvändigt 4,9x4,9 meter och murarnas tjocklek varierade avsevärt, 1,9—2,4 meter. Som ovan nämnts fanns det inga spår av portalerna, men intill östmuren fanns obetydliga rester av vad som måste ha varit en väggfast, murad sittbänk utefter väggen.

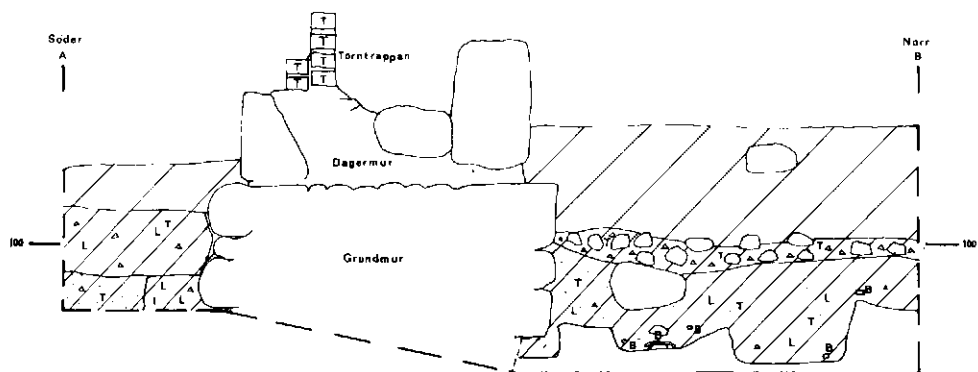
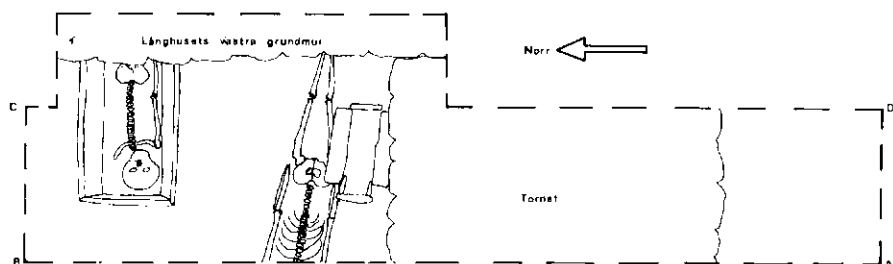
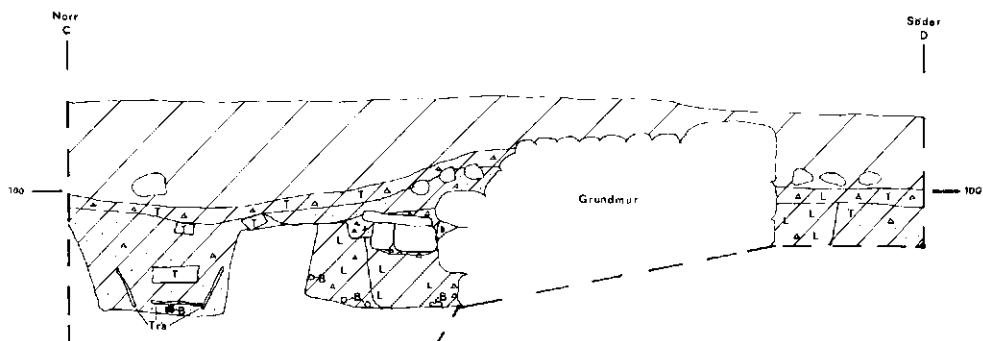
På långhusets norra sida fanns rester av en tillbyggnad som ungefär motsvarade vapenhuset i söder, och troligen har byggts som en pendang till detta. Grundmuren till denna tillbyggnad var betydligt klenare än kyrkans övriga murar — den bestod av en enda rad av stora gråstensblock som bildade en rektangel på ca 5,8x5,4 meter utvändigt. På en del av stenarna fanns rester av kalkbruk från dagemuren, men hur denna varit utformad vet vi inte. Vilken funktion tillbyggnaden har haft är osäkert. En möjlighet är att det varit avsett som gravkapell åt någon av kyrkans senare patroner. Någon mera framträdande grav påträffades dock inte. Man kan inte heller bortse från möjligheten att det rör sig om ett vapenhus också i norr — speciellt med tanke på att den ena av kyrkogårdens två portar låg i norr (den andra låg i väster).¹⁹

Efter denna genomgång av de olika byggnadsdelarnas utseende och förhållande till varandra, kan det vara lämpligt att sammanfatta de stratigrafiska iakttagelser som gjordes vid undersökningen.

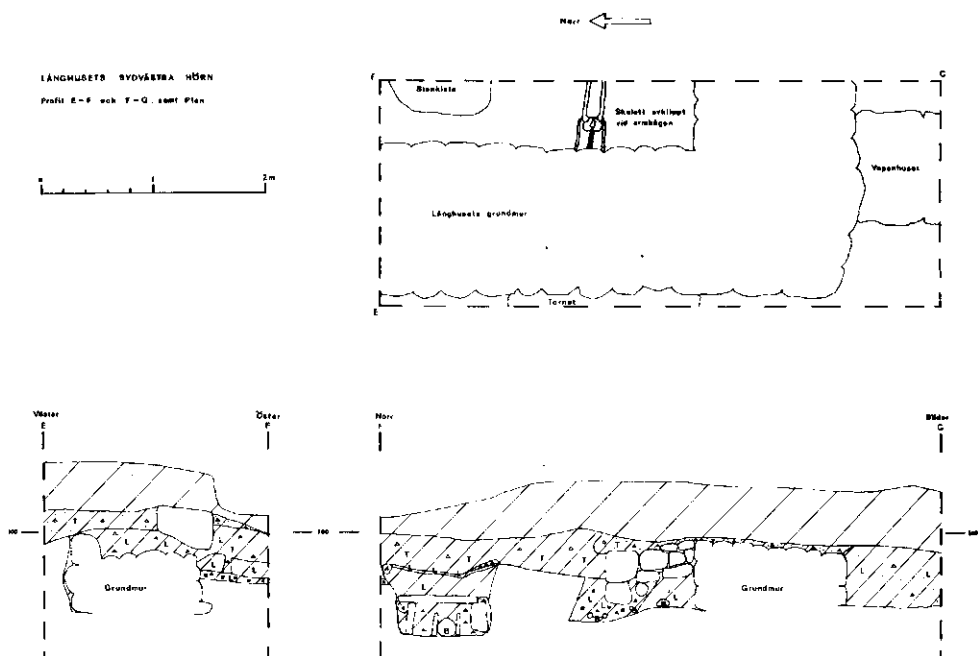
För hela byggnaden kan sägas att det inte fanns något spår av vare sig byggnadslager eller golvlager. Genom-

TORNETS SYDVÄSTRA HÖRN

Profil A-B och C-D, samt Plan

Profil och plan över tornets sydöstra hörn, visande två gravar som är äldre än långhusets västmur.

Profil och plan över långhusets sydvästra hörn, som bl. a. visar en grav som är äldre än långhusets västmur.

gående fanns i stället ett tjockt, påfört raseringslager som sträckte sig ned till den orörda leran (fig 2). Endast i västra delen av långhuset samt i tornet finns spår av äldre aktiviteter på platsen, i form av ett antal gravar (fig. 1). Här påträffades tre stycken skelett som delvis hade grävts sönder då man lade långhusets västra grundmur. Ett skelett låg inne i långhusets sydvästra hörn och hade kapats vid armbågarna (fig. 5), det andra låg inne i tornets sydöstra hörn och var kapat vid vristerna (fig. 4). Det tredje skelettet låg också i tornet, ca en meter norr om det andra, och var kapat strax under bäckenbenet (fig. 4). Detta tredje skelett var lagt i en trækista och över kroppen låg en rad med fyra stycken hela tegelstenar (29x10x11 cm). Fyllnadsmaterialet i dessa tre gravar

innehöll en del kalkbruk och i graven med trækistan fanns ett par större tegelbitar i toppen av fyllnaden.

Dessutom påträffades fyra stycken gravar med stenkistor, byggda av flata stenhällar och tätade med kalkbruk, och med mindre nischer för att omsluta huvudet. Tre av dem var avsedda för vuxna individer — den ena låg inne i långhusets sydvästra hörn (fig. 5), alltså strax innanför sydportalen, och de två andra låg strax utanför långhusets nordvästra hörn (fig. 1) — ovanpå dessa två hade grundstenarna till den norra tillbyggnaden lagts, utan att skada kistorna. Den fjärde kistan, som inte innehöll något skelett, låg inne i tornets sydöstra hörn (fig. 4) och var avsedd för ett barn.

Stenkistor av detta slag kan visserli-

gen inte dateras exakt, men vanligen hör de till den romanska perioden och det är knappast sannolikt att de är yngre än 1300-talet.

Bland de fåtaliga fynden fanns också tre stycken mynt från perioden 1319—1400, vilka låg i raseringslagret i långhusets västra del och vapenhuset.

Stenkistgravarna och mynten styrker hypotesen att här funnits en sockenkyrka under medeltiden. Klosterkyrkan har alltså troligen inte fungerat som sockenkyrka, vilket ibland hävdats.²⁰ Frågan blir då hur vi skall uppfatta den nu påträffade byggnaden i förhållande till stratigrafiska iakttagelser och historiska data.

Uppgiften att Görvel Fadersdotter Sparre skulle ha uppfört kyrkan och att den stod färdig år 1587, kan tolkas på två sätt.

Om vi uppfattar detta som att hon låtit uppföra en helt ny kyrka, innebär det att hela den byggnad som nu framtagits skulle vara byggd på 1580-talet. Kyrkans grundplan talar emellertid klart emot en sådan tolkning. Av grundplanen att döma har vi att göra med en medeltida sockenkyrka som har genomgått den normala utvecklingen, där den i sitt ursprungliga skick endast bestått av långhus, kor och absid, till vilka senare fogats flera byggnadskroppar. Kyrkan har alltså en påfallande traditionell och etappvis framvuxen planform, och präglas inte alls av den originalitet och enhetlighet som utmärker andra av 1500-talets nybyggen (t. ex. Genarps kyrka).

Mera sannolik är då den andra möjligheten, att vi står inför en medeltida sockenkyrka som fått sin nuvarande

planform genom etappvisa om- och tillbyggnader. Fru Sparres del i det hela kan då uppfattas som att hon, då klosterkyrkan nedrivits, låtit sockenkyrkan genomgå en ordentlig renovering och i det sammanhanget låtit uppföra tillbygget på långhusets norra sida, vilket är den enda byggnadsdel som skiljer sig från det normala genom sin placering och sin enklare konstruktion.

Om vi sålunda ser kyrkan som en i huvudsak medeltida skapelse, så måste vi samtidigt ta hänsyn till de ovan omtalade gravarna som dels innehöll spår av kalkbruk samt tegelstenar, men ändå var äldre än stenkyrkan. Som en förklaring till detta kan man tänka sig följande utveckling. På platsen bör det fr. o. m. själva sockenbildningen ha funnits en träkyrka som har fått stå kvar relativt länge, medan under tiden klostret har uppförts och tegel har introducerats i landskapet mot slutet av 1100-talet. Runt om träkyrkan har man då börjat gravlägga folk i stenkistor, täta med kalkbruk, och i träkistor med tegelstenar på locket. Fyllnadsmaterialet i dessa gravar har då kommit att innehålla spår av den kalkbruk som använts till stenkistorna. Efter detta har man så uppfört den stenkyrka med långhus, kor och absid, som vi nu har påträffat och därvid har man antagligen gett stenkyrkan något större dimensioner än träkyrkan vilket medfört att en del äldre gravar blivit skadade vid grundgrävningen. Kyrkan har sedan genomgått en normal utveckling med successiva tillbyggnader fram till och med 1587, då Görvel Fadersdotter Sparre lät slutföra det sista större arbetet i kyrkan.

Noter:

¹ En utförlig rapport om arbetena finns på Lunds Universitets Historiska Museum, Skånes Hembygdsförbund i Lund samt Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

² Gunnar Carlquist: Lunds Stifts Herdaminne. Ser. II, del 3. Lund 1951. sid. 519.

³ Hal Koch: Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder. Köpenhamn 1972. sid. 519 ff och 550.

⁴ Ingvar Andersson: Skånes Historia — Senmedeltiden. Stockholm 1974. sid. 212.

⁵ G. Carlquist: anf.arb. sid. 519.

⁶ Ibid. sid. 519

⁷ Ibid. sid. 519.

⁸ Gustav Ljunggren: Skånska Herrgårdar I—II. Lund 1853. Kap. Börtingekloster.

⁹ Börtinge Kyrkas Räkenskaper, L I a:3. 1723—1779. Landsarkivet i Lund. *Anm.* All exerpiering av urkundsmaterialet i Landsarkivet har utförts av Bert Löndahl, för Skånes Hem-

bygdsförbunds räkning.

¹⁰ Nils Sjöstrand: Börtinge Socken — anteckningar till en studiecirkel. 1966. sid. 7. Opublicerat kompendium — förvaras hos Skånes Hembygdsförbund.

¹¹ Ibid. sid. 5.

¹² Börtinge Kyrkas Räkenskaper, L I a:2. 1662—1722. Landsarkivet i Lund.

¹³ Ibid. sid. 19.

¹⁴ Ibid. sid. 7.

¹⁵ Börtinge Kyrkas Födelse- och Dödsbok, C:1. 1689—1778. Landsarkivet i Lund.

¹⁶ Lars Tynell: Skånes medeltida dopfuntar. Stockholm 1913—1921.

¹⁷ Börtinge Kyrkas Räkenskaper, L I a:2. anf.arb.

¹⁸ N. Sjöstrand: anf.arb. sid. 7.

¹⁹ Börtinge Kyrkas Födelse- och Dödsbok, C:1. anf.arb.

²⁰ N. Sjöstrand: anf.arb. sid. 6.

Hemmesdynge prästgårdspark

Av Ingemar Hillerström

Parkens exteriör från söder.

De gamla trädgårdarna med grusgångar och strama odlingskvarter, inramade av klippta buxbomshäckar, är sällsynta nuförtiden, ersatta av lättskötta vintergröna anläggningar. Den märkliga prästgårdsparken i Hemmesdynge, utlagd efter Lunds domkyrkas grundplan, bevarar ännu något av det gamla mönstret. Landskapsarkitekt Ingemar Hillerström utarbetade under 1975 en restaureringsplan, vars genomförande nu påbörjats.

Intill Hemmesdynge kyrkby på Söderslätt finns en skogsdunge med högvuxna träd. Då man närmar sig dungen längs den pilkantade vägen, öppnar den sig i en siktaxel och man upptäcker en vit herrgårdsliknande byggnad. Det är Hemmesdynge prästgård omgiven av sin märkliga park.

Parken har så stort kulturhistoriskt värde att de antikvariska myndigheterna

beslutat att den ska restaureras. Under våren och sommaren 1975 har förf. arbetat med undersökningar om vegetationsens tillstånd och möjligheter att restaurera parken.

Lunds domkyrkas grundplan som förebild

Prästgården utskiftades omkring 1830 från kyrkbyn till mitten av sina nya

Avenbokshäckens grenvalv.

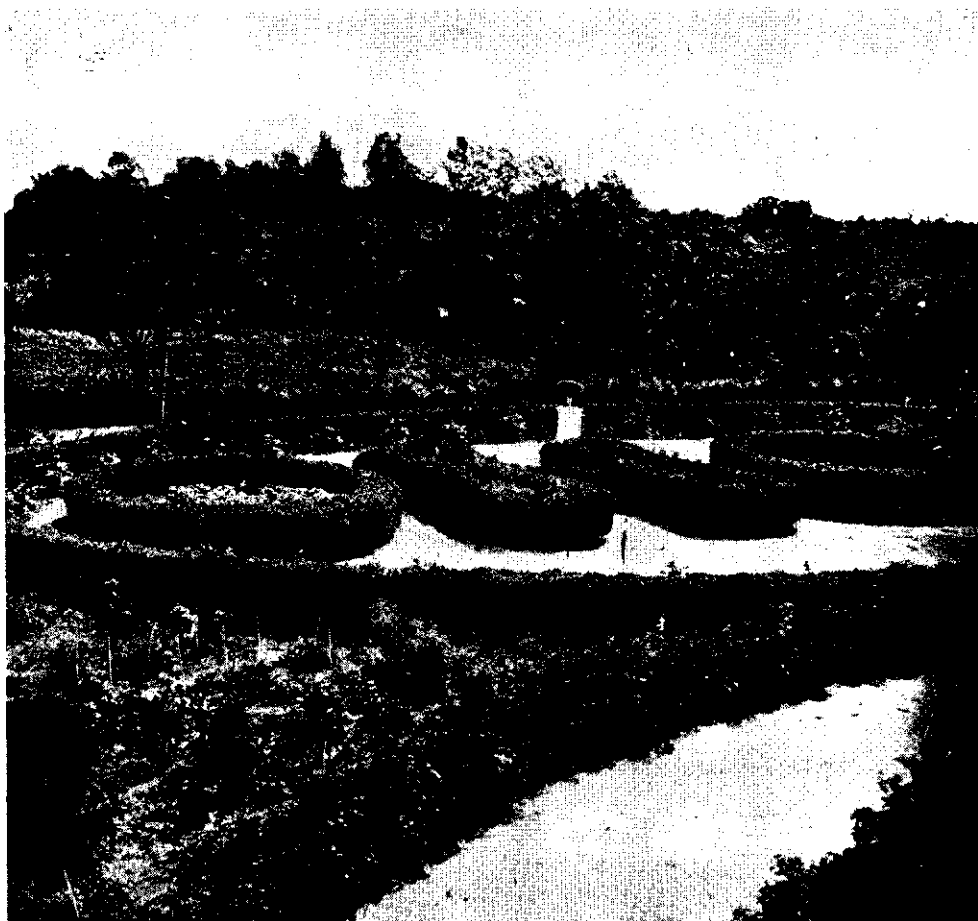
ägor. Parken anlades ungefär tio år därefter. I sin uppbyggnad efterliknar den Lunds domkyrka.

Längst fram i en absid finns en upphöjd oval gräsyta — altaret. Sidoskeppen efterliknas genom kvadratiska odlingskvarter kantade av fruktträd. Över gångarna utmed långsidorna breder förvuxna avenbokshäckar ut sina grenar så de liknar domkyrkans valvbågar.

I mittskeppet har funnits ett mönster av låga buxbomhäckar. I dess bakre del byggdes en ny mangårdsbyggnad i början av 1900-talet. Främre halvan av mittskeppet består nu av en gräsmatta.

Vid entrén i norr ligger två flygelbyggnader i korsvirke med tegelfyllnad byggda 1833. Den västra är en kvarvarande länga av den trelängade förra prästgården.

På båda sidor om altaret växer skogliga dungar av bl. a. ek, bok, lönn, lind, alm, ask och björk. Fältskiktet är rikt med ramslök, vitsippa och lundgröe. Vissa av träden är säkerligen äldre än från 1840. Det asymmetriskt slingrande gångsystemet genom dungarna tyder dessutom på en anpassning till befintliga träd.

Unikt foto från 1867 med parkens mittfält i förgrunden.

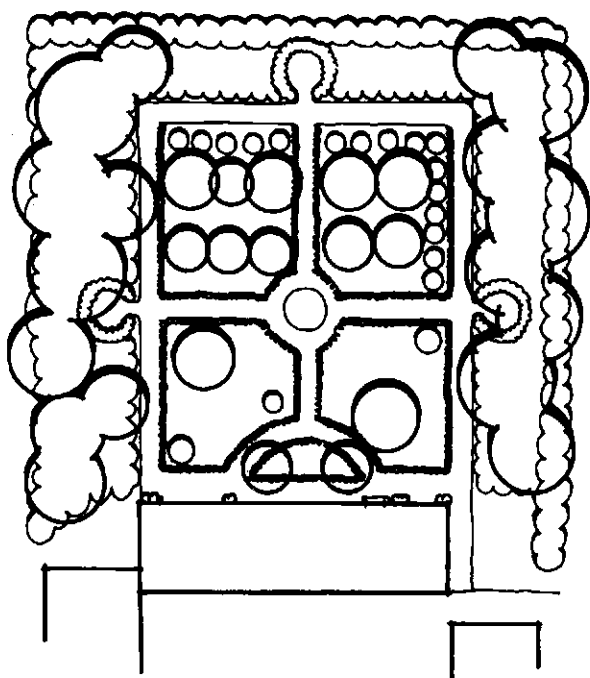
Prästgårdsparkens stilhistoriska betydelse för allmogeträdgården

Parkens anläggare kyrkoherde Daniel Hindbeck deltog i trädplanteringskampanjer i socknen med sådan entusiasm att han lär ha fått reprimand för försummande av sitt egentliga ämbete. På Söderslätt där det är relativt långt till godsén, hade präster och senare även skollärare en viktig roll som förmedlare av trädgårdskultur till bönderna.

Hemmesdynges prästgårdspark har sitt

stora kulturhistoriska värde just som länk mellan herrskapsfolkets trädgårdskonst och den speciella skånska allmogeträdgård som utvecklades intensivast under perioden 1830—1860.

Många av de element som bygger upp Hemmesdyngeparken kan härledas till mönstret för slotts- och herrgårdsparken. Exempel på detta är fyrkantiga odlingskvarter kantade med fruktträd och bärbuskar, centralt placerade blomsterparterrer inramade av buxbomhäckar,

Skånsk 1800-tals trädgård.

klippta avenbokshäckar samt lustträdgård i borte delen med slingrande gångar, träddungar och bersåer. Det är till stor del samma element som återkommer i den skånska allmogeträdgården, men i starkt koncentrerad form.

Allmogens trädgårdskultur utvecklades mycket som en följd av skiftesreformerna. Då de nya brukningsformerna så småningom höjde den materiella nivån, kunde man anlägga trädgårdar som hade större prydnadsfunktion. Platsbristen i byarna som hämmade utvecklingen av 1700-talets nyttoträdgård (kålhaven), var inte samma problem i ensamläget ute på odlingsmarken.

En typisk 1800-talsträdgård på Söderslätt var placerad framför boningslängan. Den omgavs av en vindskyddande tät plantering av skogs- och prydnadsbuskar samt träd, främst alm. Hägnaden var ofta en jordvall med dike på utsidan och bevuxen med en friväxande

häck av plommon eller surkörsbär. Innanför skyddsplanteringen löpte sandgångar som omgav odlingskvarteren.

Kvarteren uppdelades av gångar kantade med låga buxbomhäckar. Mellan buxbomkanten och köksväxterna placerades stora perenner som liljor och pioner. Frukträd planterades också i odlingskvarteren och bärbuskar stod oftast på rad i odlingsdelens borte kant. De symmetriskt svängda gångarna var tydligt inspirerade av renässansparkens partermönster. De vanligaste formelementen utgjordes av en halvcirkelformad blomsterrabatt (månrundning) nära huset och en mittgång med rund rabatt (solrundning) centralt. Formklippta småträd och buskar hörde också till stilen. I mittgångens avslutning eller på annan plats vid yttergången låg bersåer som oftast var av lind.

Den speciella skånska trädgårdskulturen är viktig att bevara. Förutom det

kulturhistoriska värdet är den genom århundraden utvecklade allmogeträdgården värdefull som förebild för dagens trädgårdar. Exempelvis är det ekologiskt riktigt uppbyggda och därmed nästan underhållsfria växtsamhället i skyddsplanteringen ett utmärkt klimat-skydd. Den konsekventa rumsbildningen och insynsskyddet ger en ombonad känsla. Kontakten ute—inne tillvaratas väl genom blomsterträdgårdens placering närmast huset. Nyttofunktioner som köksväxtlandet integreras i den arkitektoniska kompositionen.

Restaureringsplanen

Parken i Hemmesdyngge har förändrats en hel del under sitt drygt 130-åriga liv. Att bevara något så dynamiskt som vegetation ställer helt andra krav än att bevara döda ting. Parken är beroende av en viss skötselinsats för att den avsedda karaktären ska upprätthållas. Eftersom skötseln under lång tid inte varit tillräckligt intensiv, krävs nu omfattande åtgärder om parkens värden ska kunna räddas.

Som underlag för bedömningen av restaureringsbehovet utfördes en inventering av växtbeståndets kondition. Många växter har dött ut eller närmar sig sin maximala ålder. Självföryngring av de trädslag som skulle växt på platsen naturligt har börjat överta parkväxternas roll inom vissa delar. De gamla träden skadas av uppväxande sly.

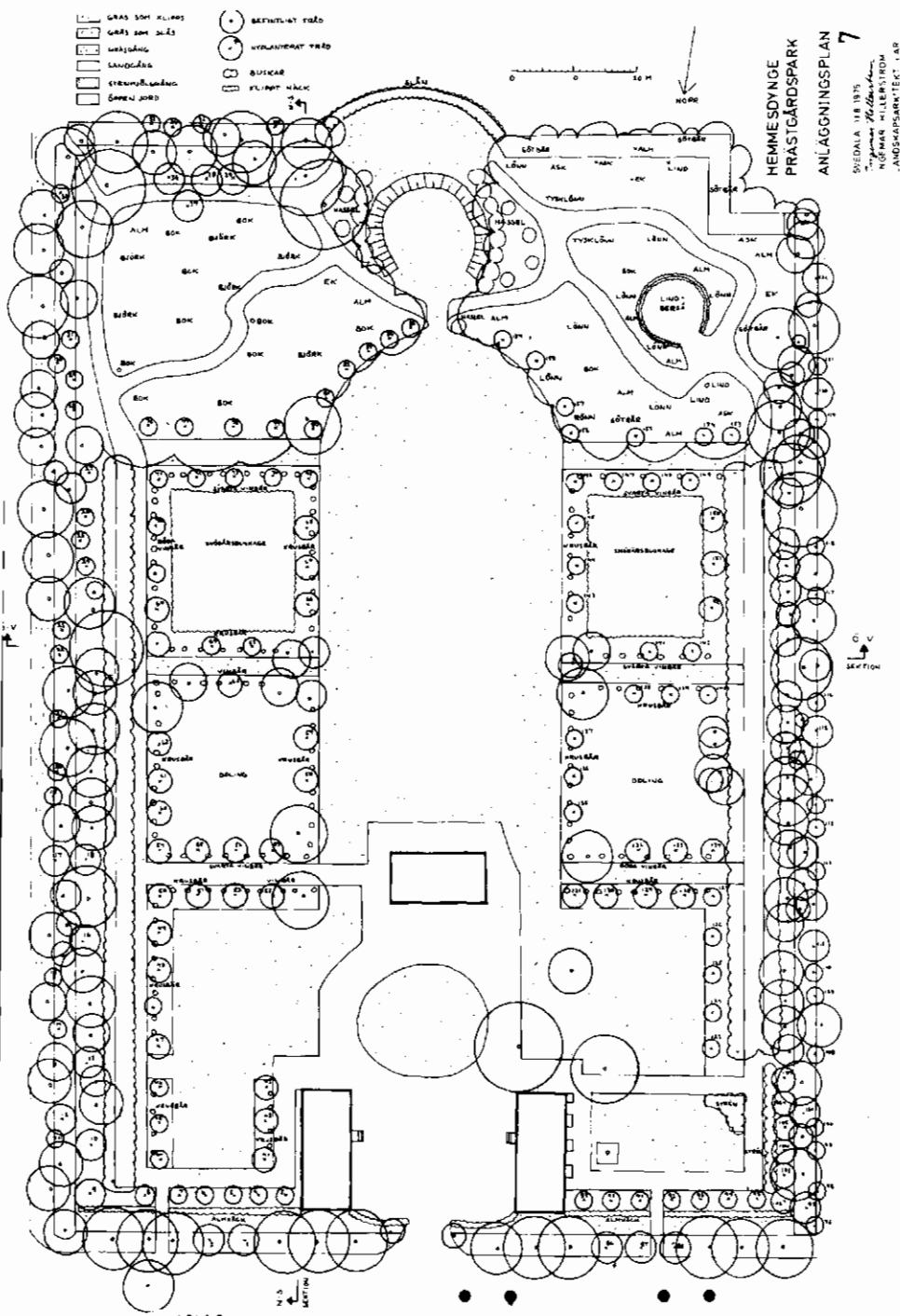
Lyckligtvis finns en bevarad plan över parken som kan vara från anläggnings-tiden. Den består av en blyertsritning och en överlagrad version ritad med grön krita. Den gröna versionen finns idag inga spår av och har troligen aldrig utförts. Metersystemet förekommer på ritningen vilket tyder på att den kan ha

bearbetats på 1880-talet. Mittfältet är svårtolkat med raderingar och oavslutade mönster av buxbomhäckar och blomsterfält. Växtmaterialet är angivet med artnamn och uppgift om stamomkrets och höjd för träd samt storlek i relation till manshöjd för buskar. Stamomkretsens storlek och sorten cm visar att det kan vara en uppmätning från 1880-talet. Genom att den gamla planen finns är det möjligt att rekonstruera delar som dött ut.

Målet för restaureringen är att istånd-sätta parken så att det kulturhistoriska värdet inte förloras. Samtidigt bör skötselbehovet hållas på en realistisk nivå. Åtgärderna inriktas därför på att få en stomme av träd och buskar som bevarar parkens karaktär. Skötselintensiva detaljer som buxbomhäckar och blomsterterratter får man däremot avstå ifrån.

Skyddsplanteringen utanför avenboks-häckarna och dungarna på båda sidor om altaret är relativt naturliga växtsamhällen. Här behöver bara självföryngringen av t. ex. alm, ask och lönn styras genom röjning och brynen förstärkas genom plantering av fågelbär, hagtorn och hassel. Ett olikåldrigt trädskikt eftersträvas för att mildra verkan då gamla träd måste avverkas. Dessa delar kan bli i det närmaste underhållsfria på sikt. Då balansen i trädskikt och bryn uppnåtts kommer kirskaalsbevuxna delar att få en markflora av ramslök och vitsippa som i dungarnas inre delar.

De kvadratiske odlingskvarteren har förändrats mest. Självföryngringen av främst alm, ask och lönn har nästan helt ersatt fruktträden. Kvarteren och tvärgångarna mellan dem är så igenväxta att de är svåra att uppfatta. Här krävs en radikal avverkning och röjning åtföljd av nyplantering av fruktträd och

Förslag till restaurering.

bärbuskar längs kanterna. De få gamla fruktträd som kan räddas föryngringsbeskärs. Då stenfruktsträd kräver mindre beskärning än päron- och äppelträd, föreslås fler sådana än vad gamla planen anger. Kvarvarande bärbuskar föryngringsbeskärs och raderna kompletteras genom plantering.

De två odlingskvarteren närmast böningshuset räcker för prästfamiljens behov av köksväxtland. De sydligaste kvarteren kan ges rätt karaktär och rimligt skötselbehov om de planteras med lågt enhetligt buskage. Jorden under fruktträd och bärbuskar hålls öppen eller planteras med den på 1800-talet använda marktäckaren vintergröna (*Vincaminor*). Tvärgångarna mellan kvarteren som mynnar i den centrala grasmattan, omläggs till gräsgångar.

Avenboksräderna längs långsidornas gångar har inte beskurits utan utvecklats till 15 m höga träd. Som friväxande träd närmar de sig sin maximala ålder, men beskärs de kan livslängden utsträckas avsevärt. Stammarna föreslås kapas strax ovanför ett gammalt beskärningsställe på ungefär tre meters höjd. Genom beskärning kan ett nytt valv utvecklas över gångarna och höjden hållas nere genom klippning av ytterformen. Liknande lövgångar av avenbok från 1700-talet finns fortfarande livskraftiga i Skabersjös och Vrams Gunnarstorps slottsparker.

Längs parkens avgränsning i norr står den ursprungliga hästkastanjraden relativt intakt. På den gamla planen finns en häck markerad i linje med flygelbyggnadernas gavlar. Den saknas idag men

en anhopning av flerstammiga almträd i dess läge kan vara en rest. En ny almhäck föreslås för att sluta parkrummet mot ekonomibyggnaderna. Längst i söder på absidens vall kan en friväxande häck av slån hindra trädslå att skymma siktöppningen mot slätten.

Hemmesdynge prästgårdspark är ett populärt utflyktsmål på Söderslätt och fler besökare kommer säkerligen efter en restaurering. Därför föreslås en bilparkering vid uppfartsvägen norr om parken. Den kan avskärmas genom hasselhäckar. Pilallén längs uppfartsvägen behöver kompletteras.

De båda gamla flygelbyggnaderna används idag som församlingshem respektive bygdemuseum. En blomsterträdgård med perenner av 1800-talssortiment utanför västra flygeln vore en lämplig uppföljning av museet utomhus. Här vid gamla prästgårdens läge föreslås sittmöjligheter efter rundvandringen i parken.

Restaureringsarbetet har påbörjats i höst och beräknas utföras under en femårsperiod. Efterhand som åtgärderna gett de lättskötta växtsamhällen som eftersträvas, planeras kyrkorådet överta ansvaret för skötseln.

Förf. hoppas att restaureringen av Hemmesdyngeparken följs av fler bevarandeinsatser som räddar den skånska trädgårdskulturen åt framtiden. Den fysiska riksplaneringen har ju initierat en förändrad inriktning hos den statliga kulturminnesvården från enstaka objekt till hela miljöer. Trädgården är då en betydelsefull del vid bevarandet av bebyggelsemiljöer och kulturlandskap.

Skånelandslitteratur

Historisk-antikvarisk bibliografi
sammanställd av John Tuneld

Forts. från nr 1, 1975

Agrell, Eva, Fogelberg, Catharina, & Sahlberg, Monica, Hög och Hög 18. Foto: Gösta Arvasison, Peter Taska. [Stockholm, Nordiska museet,] 1974. 79, (3) bl. [Stencil.]

Andersson, Erik, Den gamla eldsbergabygden. Kommunal krönika utarb. på uppdrag av Eldsberga kommunalfullmäktige. [Eldsberga, Lions club,] 1974. 302, (1) s. Inb. Kr 30: —.

Askegaard, Finn, Kampen om Östersjön på Carl X Gustafs tid. Ett bidrag till nordisk sjökrigshistoria. [Summary.] Stockholm, Militärhistoriska förlaget, 1974. 652 s., XXXVI pl.-s., (1) kartbl. Kr 75: —. (Carl X Gustaf-studier. 6.) [Dansk text med svensk titel och företal.]

Björnstad, Holger, En påg från Österlen. Minnen. Malmö, Scania, 1974. 138 s. Inb. Kr 30: —.

Christofferson, Kerstin. Inventering och arkeologisk undersökning 1969—1971. Sturupområdet, Börringe och Genarps socknar, Skåne. Med bidrag av *Hakon Hjelmqvist* och *Stig Welinder*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 1974. 232, (1) s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1974. B. 35.)

Dahlin, Georg L., Hemmafolk och långfarrare i vår gamla stad [Helsingborg]. Plock ur hävd och minne. Helsingborg, Killberg, [1974]. 312, (2) s. Kr 47: 25.

Frostabygden. 1974. Höör, Frosta härads hembygdsförening, 1974. 48 s. Kr 10: —.

Kungl. Hallands regemente 1902—1974. Biografiska uppgifter. [Red.:] *Erik Carlsson*... Halmstad, Historiekommittén I 16, 1974. 511 s. Inb. Kr 40: —.

Hembygdsboken över Torup—Kinnared—Drängsered. Bok 4. Torup, Hembygdsföreningarna inom Torups kommun, 1974. 208 s. Inb. Kr 30: —.

Johansson, Ivar, Ur Vankiva sockenkrönika. 2. Varandra till hjälp. Anteckningar. [Hässelholm, förf. (Skolg. 13),] 1974. 252, (1) s. Inb. Kr 30: —.

Kvidinge sockens hembygdsförenings skriftserie. 4. Kvidinge, Kvidinge sockens hembygdsförening, 1974. 77, (1) s., (1) pl. Kr 6: —.

Malmer, Brita, King Canute's coinage in the Northern countries... London, Viking society for Northern research, [1974]. 22, (1) s., (1) pl.-bl. £ 0.55.

Minnen från Helsingborg och dess skola. 41. Stockholm, Helsingborgspojkarnas gille i Stockholm; Helsingborg, Killbergs bokh., 1974. 236, (3), 27 s. Kr 20: —.

Paulsson, Gregor, Upptevt. Stockholm, Natur och kultur, 1974. 172 s., (8) pl.-bl. Inb. Kr 48: —.

Selge, Allan, Möllevångsboken. En rapsodi över ett gille och en stadsdel i Helsingborg. Teckningar: *Georg Crona*. [Helsingborg, Möllevångsgillet,] 1974. 118 s. Kr 25: —.

Simmingskiöld, Stig, & Sanberg, Henning E., En bok om gamla sta'n i Falkenberg... Falkenberg, Hallands nyheter förlag, 1974. (67) s. Kr 35: —; inb. 45: —.

SÅASÄ. Skånsk samling. 29/31 (1972—1974). Ängelholm, Sällskapet Skånsk samling (Össjö 104), 1974. 63, (1) s. Kr 15: —.

Tomelilla hembygdsrets. Årsbok. 1974. Tomelilla, Tomelilla hembygdsrets, 1974. 216 s. Kr 11: —.

1975

Aktuellt från Föreningen Marinmusei vänner i Karlskrona. 1974. Karlskrona, Föreningen Marinmusei vänner, 1975. 110 s. Kr 15: —.

- 1975. Karlskrona, Föreningen Marin-musei vänner, 1975. 118 s. Kr 25: —.
- Alexandersson, Erland*, Bondeståndet i riksdagen 1760—1772. [Summary.] Lund, Gleerup, 1975. VI, 253 s. Kr 41: —. (Bibliotheca historica Lundensis. 36.)
- Ankarloo, Bengt*, Hemmabarn och tjänstefolk (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975, s. 117—125).
- Aulén, Gustaf*, Från mina nittiosex år. Hänt och tänkt. Stockholm, Verbum, 1975. 299 s. Inb. Kr 52: 95.
- Bevaringsplan för stadskärnan i Sibirishman. [Utarb. av] Kjell Aage Nilson & Claes B. Persson arkitektkontor AB. Registrering och planering utförd... 1972. [Med engelsk, fransk och tysk sammanfattning.] Stockholm, Almqvist & Wiksell, [1975]. 215 s. Kr 25: —. (Skrifter utg. av Riksantikvarieämbetets byggnadsminnesavdelning. 5.)
- Billing, Gottfrid*, Levnadsminnen. Biskopstiden i Lund. Utg. med inledning och kommentar av *Hilding Pleijel*. With a summary in English. Lund, H. Ohlsson, 1975. 243 s. Kr 46: —. (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia. 41.)
- Bjärebygden. Årsbok för Bjäre hembygdsförening. 1975. Båstad, Bjäre härads hembygdsförening, 1975. 92 s. & annonser. Kr 19: —.
- Blekinge kyrkliga hembygdskalender. 19 (1975). Karlskrona, exp. (G. Olén, Möllebacksg. 7 B), 1975. 112 s. Kr 6: —.
- Blekingeboken. Årsbok för medlemmarna i Blekinge musei- och hembygdsförening. 53 (1975). Karlskrona, Blekinge museum, 1975. 173 s. Kr 20: —.
- Brange, Ivar, Bringmark, Gösta, & Persson, John E.*, Skutor och sjöfolk. Om Branteviks segelsjöfart. Lund, LiberLäromedel, 1975. 347 s. Inb. Kr 65: —.
- Bringéus, Nils-Arvid*, Källkritiska problem inom etnologisk forskning. Lund, Etnologiska sällskapet, 1975. 47, (1) s. Kr 7: —. (Småskrifter från Etnologiska sällskapet i Lund. — Särtr. ur: Saga och sed. 1973/1974.)
- Brogårdh, Thore*, Från gången tid. Markaryd, Förf. (Hallaryd), 1975. 125, (3) s. Kr 28: —; inb. 35: —.
- Burenhult, Göran*, Tofta högar — en kult- och begravningsplats från bronsåldern (Skånes natur. 62 (1975), s. 81—86).
- Carlsson, Einar*, Försumlighet eller icke? Till diskussionen om Erik Dahlberg och tåget över Bält (Karolinska förbundets årsbok. 1974 [tr. 1975], s. 7—69).
- Cavallie, James*, Från fred till krig. De finansiella problemen kring krigsutbrottet år 1700. Mit einer Zusammenfassung in deutscher Sprache. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1975. 319 s. Kr 76: 50. (Studia historica Upsaliensia. 68.)
- Cederlöf, Olle*, Historiens plogbillar. Vapenhistorisk handbok. — A history of arms. A handbook. Stockholm, Rediviva [Nord. bokh. (distr.)], 1975. 239, (1) s. Inb. Kr 69: 50. (Succica rediviva. A collection of facsimile reprints of Swedish books. 48.)
- Cinthio, Erik*, Stadsarkeologi och stads-historia (Lundaforskare föreläser. 7 (1975), s. 49—57).
- Edvardsson, Vigo*, Snapphanekriget 1675—1679. Dokument från en orolig tid. 2 uppl. 1—2. Broby, Förf., 1975. 194; 189 s. Inb. Kr 33: — per volym.
- Ericsson, Acke*, Litteratur om Skåne. [1974. Urval.] Malmö 1975. (2), 76 s. Kr 10: —. (Föreningen Malmö stadsbiblioteks vänner. Bibliografiska skrifter. 1.)
- Föreningen Gamla Karlskrona. Årsbok. 1975. Erik Langemark och gamla Karlskrona. Karlskrona, Föreningen Gamla Karlskrona, 1975. (4) s., (40) pl.-bl. Kr 75: —.
- Gamla Lund. Förening för bevarande av stadens minnen. Årsskrift. 57 (1975). Gleerups 150 år. Lund, Föreningen Gamla Lund, 1975. 116 s. Kr 15: —.
- Det gamla Trelleborg. Årsskrift. 1975. Trelleborg, Trelleborgs museum, 1975. 115, (1) s. Kr 17: —.
- Genrup, Kurt*, Gåsskötsel. En etnologisk studie med särskild hänsyn till skånska förhållanden. [Zusammenfassung.] Lund, Gleerup, 1975. 235, (1) s. Kr 35: —. (Skrifter från Folklivsarkivet i Lund. 16.)

- Gierow, Karl Ragnar, Johan Henrik Thomaner.* Fysionomi i tre belysningar. Stockholm, Norstedt, 1975. 357, (1) s. Kr 69: —; inb. 78: —. (Svenska akademins minnesteckningar.)
- Gustavsson, Anders,* En källkritisk granskning av folklivsuppteckningar. Mit einer deutschen Zusammenfassung. Lund, Gleerupska univ.-bokh., 1975. 40 s. Kr 8: 25. (Meddelanden från Kyrkohistoriska arkivet i Lund. 15.)
- Gärds härads hembygdsförenings årsbok.* 40 (1975). Degeberga, Gärds härads hembygdsförening, 1975. 108 s. Kr 15: —.
- Göinge hembygdsförenings årsbok.* 54 (1975). Broby, Göinge hembygdsförening, 1975. 125 s. Kr 10: —.
- Halland. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län.* 58 (1975). Halmstad, Hallands museum, 1975. 152 s. Kr 25: —.
- Hallandsbygd.* 17 (1975/76). Falkenberg, Mellersta Hallands hembygdsrets, 1975. 143, (1) s. Kr 8: — exkl. moms.
- Ingers, Gertrud,* Gästgivardöttrarna i Everlöf. Slöjd och bohag i en bondesläkt under 200 år. Tilltr. Stockholm, LT, 1975. 230 s. Inb. Kr 75: —.
- Jacobsson, Bengt, Nils Månsson Mandelgren* som fältarbetare (Rig. 58 (1975), s. 73—83, Zusammenfassung, s. 84).
- Jacobsson, Gösta,* Malmö hamn genom sekler. En jubileumsskrift 1975. Malmö, Hamndirektionen, 1975. 138, (1) s.
- Jarring, Gunnar,* När horisonten vidgades. Stockholm, Förf. (Karlavägen 85), 1975. 8 s.
- Jerstedt, Sven,* På statarnas tid. Stockholm, Bonniers, 1975. 142, (1) s. Inb. Kr 60: —.
- Johansson, Ivar, & Nilsson, Carl-Olof,* Sösdala sparbank 1875—1975. Bank- och bygdekrönika. Sösdala, Sösdala sparbank, 1975. 140, (1) s. Kr 25: —.
- Jönsson, Knut,* Anteckningar till en bibliografi över Bara kommun... Borås, Bibliotekshögskolan, 1975. 76 bl. [Stencil.]
- Karlson, Torsten,* Invigningsdokument eller reliketikett? Granskning av dateringsgrunden för Tryde kyrka (Rig. 58 (1975), s. 85—91, Zusammenfassung, s. 91).
- Knutsson, Knut,* Laurentius Andreae i Hellestad och Dalby (Personhistorisk tidskrift. 71 (1975), s. 49—51).
- Kring Kärnan.* Helsingborgs museums publikation. 11 (1974—1975). Helsingborg, Helsingborgs museiförening, 1975. 163 s. Kr 35: —.
- Kronborg, Bo, & Nilsson, Thomas,* Stadsflyttare. Industrialisering, migration och social mobilitet med utgångspunkt från Halmstad, 1870—1910. With a summary in English. Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1975. 298 s. Kr 70: 60. (Studia historica Upsaliensia. 65.)
- Kullabygd.* Kullens hembygdsförenings årskrift. 48 (1975). Höganäs, Kullens hembygdsförening, 1975. 160 s. Kr 20: —.
- Liedman, Sven-Eric,* Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning (Scandia. 41 (1975), s. 249—269, [Summary], s. 269).
- Liljenberg, Carl-Gustaf,* Ett blad ur Skånelands riksdanska (—1658) och östdanska tidevarv (—1720). Ur Osby hembygdsförenings årsbok 1960, 1963, 1964 och 1970... Köbenhavn, Dansk-skaansk forening, 1975. 206 s. D. Kr 48: 50.
- Limhamniana.* 17 (1975). Malmö, Limhamns museiförening, 1975. 108, (3) s. Kr 20: —.
- Lindgren, Gustaf,* Vanstadtorp. Minnen och hågkomster från en herrgård i Skåne när seklet var ungt. Västerstad, 240 50 Östraby, Färs härads hembygdsförenings förlag, 1975. 104 s. Kr 30: —.
- Linné, Carl von,* Linné i Skåne. Carl Linnæus dagboksmanuskript från Skånereisan 1749, utdrag ur den publicerade reseberättelsen 1751 — huvudsakligen där dagboksark är försvunna — samt ur andra tryckta arbeten. En antologi sammanställd av Bertil Gullander. Stockholm, Norstedt, 1975. 394, (1) s., (6) pl.-bl. Inb. Kr 110: —.
- Lundholm, Kjell-Gunnar,* Godspolitik i övergångstid (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975, s. 38—48).

- Malmer, Mats P.*, Stridsyxekulturen i Sverige och Norge. Lund, Liber, 1975. 181 s. Kr 41: —.
- Malmquist, Axel*, Borgmästarens dagbok. 2. 1944—1945. Laholm, Laholms kommun & Lindgrens bokhandel, 1975. 336 s. Kr 35: —.
- Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. 1973/1974. Lund, Gleerup, 1975. 306 s. Kr 88: —.
- Meurling, Anna Christina*, Studier i en skånsk husförhörlängd (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975, s. 126—140).
- Nilsson, Nils G.*, I Albo. En jubileumsskrift. Albo härads sparbank 100 år. Tomelilla, Tomelilla sparbank, 1975. 67 s., (1) färgpl. Inb. Kr 35: —.
- Norborg, Lars-Arne*, Universitet som indoktrineringsinstrument. Statsmakten och studium politicum vid Lunds universitet under Nils Palmstiernas kanslerstid (1752—1761) (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975, s. 95—116).
- Nyberg, Tore*, Eskil av Lund och Erik den helige (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975, s. 5—21).
- Odén, Birgitta*, Det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning (Scandia. 41 (1975), s. 5—28, [Summary], s. 29).
- , Lauritz Weibull och forskarsamhället. [Summary.] Lund, Gleerup, 1975. 280 s. Kr 45: 90. (Bibliotheca historica Lundensis. 39.)
- , Scandia — tidskrift för en annan uppfattning (Historia och samhälle. Studier tillägnade Jerker Rosén. (Lund 1975), s. 179—208).
- Ohlsson, Rolf*, Invandrarna på arbetsmarknaden. En undersökning av invandrare i Malmö under perioden 1945—1967. [Summary.] Lund, Studentlitt. (distr.), 1975. 157 s. Kr 35: —. (Skrifter utg. av Ekonomisk-historiska föreningen i Lund. 16.)
- Onsjöbygden. Onsjö härads hembygdsförenings årsbok. 18 (1974—1975). Billinge, Onsjö härads hembygdsförening, 1975. 77 s. Kr 20: —.
- Osby hembygdsförening. Årsbok. 16 (1975) Osby, Osby hembygdsförening, 1975. 149 s., 1 bl. Kr 15: —.
- Persson, Gunnar*, Färs fordomdags. Bland fornminnen, folkminnen och folkliv i häradet. Östraby, förf. (Dala), 1975. 152 s. Kr 23: 50, inb. 33: —.
- Persson, Lennart K.*, Syndikalismen i Sverige 1903—1922. Summary in English. Stockholm, Federativ, 1975. (1), 360 s. Kr 49: —.
- Persson, Roland*, Rustningar i Sverige under det stora nordiska kriget. Studier rörande makten över krigsfinansieringen i det karolinska samhället 1700—1709. Lund, Gleerup, 1975. 187 s. Kr 47: —. (Bibliotheca historica Lundensis. 35.)
- Petersson, Jörgen*, Arkeologisk undersökning 1970. Nyupptäckta boplatslämningar. Borgeby 2:5, 2:6. Borgeby sn, Skåne. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 1975. 16 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1975. B 3.)
- Postén, Leokadia*, De polska emigranternas agentverksamhet i Sverige 1862—1863. [Zusammenfassung.] Lund, Gleerup, 1975. (6), 257, (1) s. Utsåld. (Bibliotheca historica Lundensis. 37.)
- Quensel, Alice*, Conrad Quensel. Karolinska bilder från akademierna i Perna och Lund (Personhistorisk tidskrift. 71 (1975), s. 11—37).
- Richardson, Gunnar, & Wengström, Karl Axel*, Riksdagsprotokollen som historiskt källmaterial (Historisk tidskrift. 95 (1975), s. 430—466, Summary, s. 466—467).
- Sahlgren, Jöran, & Bergman, Gösta*, Svenska ortnamn med uttalsuppgifter. 2 uppl. 2 tr. Stockholm, Esselte studium, 1975. (3), 29, (1) s. Kr 11: 50. (Skrifter utg. av Svenska språknämnden. 14.)
- Setterwall, Kristian*, Svensk historisk bibliografi. 1 (1771—1874) — 3 (1901—1920). Nendeln, Liechtenstein, Klaus reprint, 1975. XI, 911; (3), VI, 439; XI, 835 s. \$ 151: —. (Skrifter utg. av Svenska

- historiska föreningen. 2—4.) [Faksimil av originaluppl. Uppsala 1907—37.]
- Skånes ortnamn. Utg. av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Ser. A. Bebyggelsenamn. 11. Ljunits härad. Av *Göran Hallberg*. Lund, Gleerupska univ.-bokh., 1975. 164, (1) s. Kr 52: 95.
- Sorteringsschema för kärn- och skivyxor av flinta. Av *Stina Andersson* ... [Summary.] Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1975. 40, (1) s. Kr 29: 50. (Antikvariskt arkiv. 58.)
- Stackell, Lars*, Västkusten förr. Badortsmiljöns liv och bebyggelse under 1800-talet. Stockholm, Natur och kultur, 1975. 238 s. Inb. Kr 67: —.
- Strömberg, Märta*, Bronsålder på Österlen. Undersökningar i Valleberga—Löderup—Ingelstorp. Ystad, Kulturnämnden, 1975. 80 s. Kr 10: —.
- , Studien zu einem Gräberfeld in Löderup. Jungneolithikum bis römische Kaiserzeit. Grabsitte, Kontinuität, Sozialstruktur. Mit einem Beitrag von *Birgitta Hultbén*. : Lund, LiberLäromedel/Glerup, & Bonn, Habelt, 1975. XVI, 329 s. Kr 130: —. (Acta archaeologica Lundensia. Ser. 2. Series in 8:o. 10.)
- Sydsvenska dagbladets årsbok. 1976. Bygga skånska städer. Aspekter på stadsarkitektur efter 1850. [Av] *Torkel Eriksson* ... Malmö, Sydsv. dagbl., 1975. 197, (2) s. Inb. Kr 45: 50.
- Sydsvenska ortnamnsällskapets årsskrift. 1975. Lund, Sydsvenska ortnamnsällskapet, 1975. 89, (1) s. Kr 26: —.
- Särlvik, Ingegerd*, Arkeologisk undersökning 1970. Fornlämning 12, gravhög och boplat. Prästgårdskulle, Veddige 19:1, Veddige sn, Halland. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 1975. 24 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1975 B 8.)
- , Arkeologisk undersökning 1970. Fornlämning 90, Borgarkulle, Björkhult 4:3, Veddige sn, Halland. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 1975. 13 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1975 B 7.)
- Torgny, Ove*, Skånelängor. Lund, Liber, 1975. 151 s. Kr 39: —.
- Tornabygden. 7 (1975). Lund, Torna härads hembygdsförening, 1975. 33, (1) s. & annonser. Kr 15: —.
- Tveiten, Hallvard*, Bosarp och Stehag socknars historia och Rönneholms gods historia. Lund, Skånsk kultur (Odeng. 84, Eslöv), 1975. 170 s. Kr 25: —.
- Wallerius, Bengt*, Carl Adolph Agardh. Romantikern—politikern. Tiden i Lund (till 1835). With an English summary. Göteborg, Göteborgs universitet. [1975]. (9), 260 s. (Diss.)
- Varbergs museum. Årsbok. 26 (1975). Varberg, Varbergs museum, 1975. 236 s. Kr 17: 65.
- Werdenfels, Åke*, Närmiljö i Bara. Kulturhistoriska byggnadsmiljöer i Bara kommun. Med bidrag av *Anita Larsson, Torbjörn Sjögren* och *Jan-Åke Trampe* ... Bara, Bara kommun, [1975]. 76 s.
- Westrup, Zenon P.*, Jag har varit i Arkadien. Stockholm, Natur och kultur, 1975. 208 s., (4) pl.-bl. Inb. Kr 51: —.
- Wihlborg, Anders*, Arkeologisk undersökning 1970. Västergården 37:8. Tygelsjö sn, Skåne. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, 1974. 5 s. (Riksantikvarieämbetet. Rapport. 1975. B 2.)
- Wirén, Agnes*, Uppbrott från Örtagård. Utvandring från Blekinge till och med år 1870. [Summary.] Lund, Gleerup, 1975. (1) 256 s. Kr 39: —. (Bibliotheca historica Lundensis. 34.)
- Vår bygd. 58 (1975). Kungsbacka, Nordhallands hembygdsförening, 1975. 120 s. Kr 15: —.
- Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie. 23 (1975). Hässleholm, Västra Göinge hembygdsförening, 1975. 104 s. Kr 15: —.
- Ystadiana. 1975. Red.-kommitté: *Sven Carlquist, Nils Olsson*. Ystad, Ystads fornminnesförening, 1975. 91 s. Kr 25: —.
- Åberg, Alf*, I snapphanebygd. Stockholm, Rabén & Sjögren, 1975. 160, (1) s. Inb. Kr 48: —.

Utgrävt i Halland

I Grimetons socken, Halland har under sommaren ett röse grävts ut. Det låg i en NV-sluttning, 64 m över havet, och med så stark lutning att skillnaden mellan dess högsta och lägsta partier var minst en meter. Det hade en diameter på 14 m och var kraftigt övertorvat och trädbevuxet och hade en hel del odlingssten påförd.

Utgrävningen blottade två kantkedjor, ca 5 m resp 2,5 m från mittpunkten. De var i likhet med kantkedjorna i många andra stenrösen inte helt runda utan snarast brutna i vinklar. Den inre var sålunda i stort sett femkantig. I centrum av fornlämningen låg stora klumpstenar i en närmast cirkelrund anläggning.

I NÖ kvadranten var den yttersta kantkedjan delvis skadad och försvunnen på ett område som sammanföll med en utbyggnad av röset av mindre stenar. Om denna haft någon funktion som sekundäranläggning, kan på grund av dess fyndtomhet inte avgöras. Nämnas kan dock att anläggningar i anslutning till den yttersta kantkedjan tidigare

iakttagits, t ex i fornlämning nr 83 i Ljungby socken, som grävdes 1974. Där var det klara sekundärgravar med centralt belägen gravgömma.

Fornlämning nr 70 i Grimetons socken var av den typ som genom andra utgrävningar i länet har visat sig vara från yngre bronsålder—äldre järnålder. Den kunde dock inte dateras närmare då varken fynd eller anläggningar av daterande slag hittades.

K. J.-A.

Utgrävt i Skanör

Under sommaren 1975 har en större provundersökning utförts på Rådhus-torget i Skanör. Undersökningen, som bekostades av Vellinge kommun, utgjorde delvis en förundersökning inför den planerade flyttningen av den sk Knuts-klockan. Huvudsyftet med undersökningen var dock av ren forsknings-karaktär och avsåg att utröna den nutida torgplatsens användning under medeltiden. Arbetet ingår i den serie av provundersökningar, som under de se-

naste sex åren utförts i Skanör och Falsterbo, i syfte att klargöra platsernas medeltida topografi och historia. Dessa renodlade forskningsundersökningar har hittills välvilligt bekostats av kommunen.

Sommarens undersökningar på Råd-hustorget föregicks av två mindre provschakt sommaren 1974. Vid denna förberedande undersökning framkom material, som eventuellt kunde visa på en viss hantverksverksamhet på platsen, varför det bedömdes som intressant att utvidga undersökningen med ytterligare schakt. Sammanlagt undersöktes en yta av ca 20 m².

Inget framkom som tydde på någon bebyggelse på platsen utom i det understa skiktet, där rester av härdar och spår av primitivare bebyggelse kunde konstateras. Dessa bebyggelserester torde kunna hänföras till Skanörs tidigaste bopärlningsperiod. Bland fyndmaterialet finns importerad keramik, bl a sk rödmålad vara vilket skulle kunna peka mot 1100-tal. Rödmålad keramik har vid de tidigare undersökningarna endast påträffats i områdena kring kyrkan samt vid kyrkogården på Lagmanshejdan. Lergolv, av den typ som påträffats i bottenskiktet vid undersökningar på andra ställen i staden, kunde inte konstateras på torget. De övre skikten visade som sagt inga spår efter byggnadskonstruktioner. Däremot kunde över hela området konstateras ett mycket kompakt lager med rikligt med fynd, huvudsakligen järnföremål. Ytan på detta lager var mycket jämn och föreföll hårt trampad. Med hänsyn till date-rande fynd har man anledning förmoda att platsen åtminstone under senmedeltid utnyttjats som torg eller annan öppen

plats. Eftersom undersökningen av praktiska skäl var koncentrerad till planteringen på torgets mitt, kunde ingen begränsning av den eventuella medeltida torgplatsen fastställas. Däremot kunde konstateras, att stensättningen tidigare sträckt sig över hela torget. Stenen var visserligen borttagen men tydliga utfyllnadslager markerade klart var i stratigrafien stensättningen befunnit sig. Direkt under denna vidtog medeltida lager. I fyndmaterialet kunde, under stensättningens nivå, inte konstateras någon inblandning av senare material.

I anslutning till sommarens undersökningar arrangerades två mindre utställningar. På Skanörs bibliotek visades, med hjälp av fotografiet och ritningar, vad som tilldragit sig på utgrävningsfronten under de senaste åren. Genom en kortfattad beskrivning av undersökningsmetoder och resultat avsågs, att ge en information om hur arkeologerna arbetar och vad de arkeologiska undersökningarna betyder för att klargöra Skanörs och Falsterbos medeltida historia.

På grävningsplatsen uppställdes en portabel utställning för att förklara vad undersökningen hade för syfte och samtidigt kunna visa vad för typer av fynd som efterhand framkommit och vad dessa eventuellt kan ge för upplysningar.

Båda utställningarna visade sig fylla en mycket god funktion när det gällde att informera och intressera allmänheten för den arkeologiska verksamheten. Experimentet med utställningarna visade på att man med mycket enkla medel kan popularisera arkeologin samt att ett klart behov föreligger att på ett enkelt och snabbt sätt föra ut den information en undersökning kan ge.

A. J.

Utgrävt i Malmö

Under hösten 1975 och våren 1976 utför Malmö Museum en medeltidsarkeologisk undersökning i Kv. von Conow vid Själbodgatan, 50 m söder om S:t Petri kyrka.

Utgrävningen inleddes med maskinschaktning ner till c:a en meters djup, varefter den egentliga undersökningen vidtog. De lager, som frilades vid maskinschaktningen, kunde genom fynd av bl. a. äldre rödgods dateras till 1300-talet.

En av de mest intressanta anläggningarna i dessa lager var rester av ett trähus med långvägg av skiftesverk på syll och gavel av lerklinat flätverk kring jordgrävda stolpar. Öster om detta hus, som var orienterat vinkelrätt mot gatan, låg en tillbyggnad med väggar av jordgrävt resvirke. Trots detta relativt enkla byggnadsskick uppvisade skiftesverks-huset en hård och resvirkesbyggnaden en ugn, vilka båda uppförts med storstenstegel. Eftersom tegel under medeltiden var ett förhållandevis dyrt material, ligger tanken nära till hands, att det rör sig om sekunda tegel från någon närliggande större tegelbyggnation. Miss-tanken bekräftades, när ett flertal gotiska formtegel påträffades i samma lager. Det rörde sig främst om ribbtegel, som i och för sig kan tänkas förekomma i ordinära källarvalv, men två av de något defekta teglen kunde direkt knytas till en känd byggnad — S:t Petri kyrka. Det var fristegel av den typ, som bildar fyrpassmönstret på långhusets och koromgångens utsidor (se fig. 1). Även ribbteglen har sina exakta motsvarigheter i kyrkans exteriör. Allt talar således för att de beskrivna trähusen varit bebodda samtidigt som de äldsta delarna i

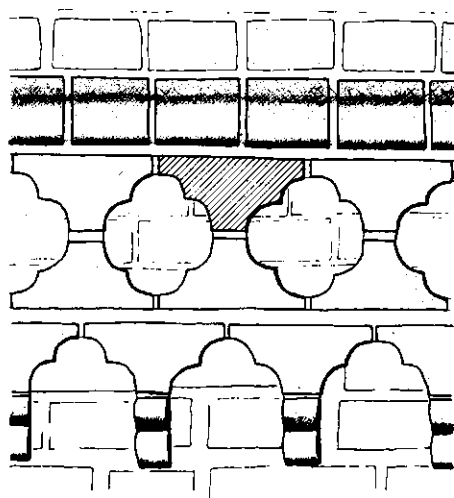

Fig. 1. Fristegel från koromgången till S:t Petri kyrka. Teckning L. A.

S:t Petri kyrka uppfördes under 1300-talets första decennier. Tydliga brandspår visade, att båda husen eldhärjats, ett inte ovanligt öde för medeltidens träbyggnader.

Strax väster om de båda husen frilades en träfodrad avloppsränna, ett s. k. "vandlöp". Träfodret i rännan bestod dels av horisontellt lagda plankor dels av delar från en klinkbyggd båtssida. Fodret hölls på plats av invändigt neddrevna pålar. Detta är den hittills äldsta träkonstruktion, som påträffats i Malmö. Gytteavlagringarna i rännan visade sig ha haft en mycket gynnsam konserveringseffekt på de organiska materialen. Bland de intressantare fynden kan nämnas svarvade träskålar försedda med inskurna bomärken, olika typer av ladderskor samt en kniv med trähandtag och ornerad laderslida.

Under den träfodrade rännan påträffades så småningom ännu en avloppsränna. Denna var, i motsats till den överlagrade, inte fodrad, utan endast jordgrävd. Lagren i den undre rännan

Fig. 2. Svartgodskanna från den undre avloppsrännan. Teckning L. A.

utgjordes huvudsakligen av gyttja och torv, en omständighet som medfört, att det lädermaterial som påträffades här var utomordentligt välbevarat. Ett femtontal hela skor, minst lika många sulor och ovanläder samt en mängd läderfragment kunde tillvaratas. I det keramiska materialet från den undre rännan dominerade kannorna. Av särskilt intresse var en svartgodskanna med en mycket enkel dekor bestående av en rand, som löper i en spiral kring kannans skuldra och hals (se fig. 2). Denna enkla randdekor påminner mycket om den som förekommer på det äldre vendiska svartgodset. Det kan därför ligga nära till hands att uppfatta svartgodskannen som ett inhemskt arbete, utfört efter förebild av de importerade glaserade rödgodskannorna men i en gammal tradition. Den ojämna och bitvis dåliga bränningen talar också för detta. I rännan påträffades dessutom två exemplar av de nämnda importkannorna.

Sammanfattningsvis kan sägas, att då det gäller medeltida föremål av organiskt material, har grävningen i Kv. von Conow visat sig vara den hittills rikaste undersökningen i Malmö.

L. A.

Restaurerat i Göinge

Sporrakullagården, som ligger i den s. k. Kullaskogen dryga tre mil norr om Kristianstad vid Sibbhults samhälle, tillhör Råbelövs gods. Gården arrenderas sedan sommaren 1975 av Ö Göinge kommun.

Sporrakulla är ensligt beläget på en höjdrygg i ett vidsträckt skogsområde. Gården omges av ängsmark med hamlade träd. Byggnaderna, som är grupperade kring en närmast kvadratisk gårdsplan ligger i en sluttning mot väster. Mot söder ligger två bostadshus som fram till 1942 ingått i en och samma länga. Det västra, som är uppfört i knuttimring och delvis panelat, består av en ryggåsstuga och ett härbergshus på hög stensockel. Det östra huset — den s. k. arrendatorsbostaden — är uppfört i skiftesverk och klädd med stående rödmålad locklistpanel. De trelängade ekonomibyggnaderna är uppförda i skiftesverk och liksom bostadshusen täckta med sticketak.

När kommunen övertog gården var byggnaderna relativt förfallna, framförallt gäller det ekonomibyggnaderna. Genom en gemensam satsning av kommunen och AMS har gården räddats åt framtiden. Restaureringen har som målsättning att med minsta möjliga ingrepp garantera gårdens fortbestånd. Ingrep- pen gäller framförallt de konstruktiva delarna i byggnaderna. Skadat virke har bytts mot virke från äldre rivningsfastigheter. Samtliga tak skall läggas om

med tryckimpregnerade spån. Tillgängliga medel för renoveringen uppgår till 180.000 kronor, av vilket AMS står för tredjedelen.

Avsikten är att Sporrakulla skall göras tillgängligt för allmänheten, och skall även kunna användas för viss föreningsverksamhet. Arrendatorsbostaden skall iordningsställas som vaktmästarebostad.

Genom kommunens försorg har alltså en av Göingebygdens mest sägenomspunna gårdars framtid säkerställts, och från och med sommaren 1976 görs den tillgänglig för allmänheten.

G. E.

Inventerat i M län

I januari månad innevarande år påbörjades under ledning av landsantikvarien i Malmöhus län en kulturhistorisk broinventering i länet. Undersökningen omfattar både väg-, järnvägs-, och gångbroar. För att på ett tillfredsställande sätt kunna belysa den tekniska och kommunikationshistoriska utvecklingen avser inventeringen kvarstående broar av äldre eller yngre konstruktion, uppförda till och med år 1945. En första etapp avser broar längs och intill de allmänna vägarna, kommunala broar samt järnvägsbroar. Eventuellt kommer i en andra etapp även länets enskilda vägbroar att inventeras. Själva inventeringen innefattar dels arkivstudier och dels dokumentation av broarna på plats (fotografering och beskrivning). På grundval av detta material kommer varje bro att hänföras till en kulturhistorisk grupp avseende kulturhistoriskt eller tekniskt värde. Denna värdering kan i framtiden ligga till grund för frågor om bevarande, ombyggnad eller ut-

rivning. Primärmaterialet, som insamlas under våren, kommer att bearbetas och resultatet är tänkt att redovisas i en rapport i Riksantikvarieämbetets skriftserie.

Utgångspunkten för nu pågående fältarbete har varit ett skal av fakta (mått, byggnadsår, material, konstruktion m. m.) som erhållits för de flesta broar i Vägförvaltningens arkiv, Malmö, SJ:s arkiv, Malmö samt ett antal kommunala arkiv.

Under denna första etapp kommer minst 400 broar att undersökas. Fastän någon bearbetning ännu inte har skett kan nämnas att det är ett förvånansvärt stort antal tekniska konstruktioner, specifika bromiljöer och estetiska brodetaljer som vi stött på. Ur kulturhistorisk synpunkt bör ävenledes betonas det faktum att många broar har både officiella och folkliga namn samt har vissa folktraditioner knutna till sig — detta skall även beröras genom studier i Folklivsarkivet och Dialekt- och Ortnamnsarkivet, båda i Lund. Slutligen kommer även gällande lagstiftning att behandlas.

E. Kj., K. G.

ALE utkommer med 3 häften och ett informationsnummer årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till antikvarie C. Bunte, Winstrupsgatan 10, 222 22 Lund, tel 046 - 12 66 09.

MEDLEM erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 20:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgirokonto Lund nr 24 68 31-2, c/o kamrer Allan Persson, Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

ALDRE HAFTEN av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, antikvarie Nils Nilsson, Kulturen, 223 50 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Bitr. professor Erik Cinthio, Lund, ordf., intendent Bengt Bengtsson, Lund, v. ordf., antikvarie Nils Nilsson, Lund, sekr., kamrer Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, antikvarie Carin Bunte, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, landsantikvarie Evald Gustafsson, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Helsingborg, professor Sven Kjällerström, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, musiechef Bengt-Arne Person, Varberg, disponent Birger Persson, Ystad, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Århus.

